

Kest

Lodenn gentañ : Breizh

Pennad 1

'Benn ar fin m'oa asantet mont gentañ betek Lannhuel. Traoù da renkañ, emezañ, paperioù da zastum ha da sinañ goude marv e vamm.

Va mamm-gozh.

Grik ebet etrezomp betek Loudieg, pezh a zegouezhe mat ganin, sanket ma oan em soñjoù, ken teñval ha muzik Gustav Mahler e oan beuzet ennañ. *Kindertotenlieder*. Dic'h ortoz evit ul lisead en tu-mañ da driwec'h vloaz, emezit-c'hwi ? Ma. Estreget an tad a soñj dezhe on un denig iskis a-walc'h, betek droch a-wechoù. Gant va look barzh romantek alaman diskramailh. Unan a zlefe bezañ bet ganet en ur c'hantved all, eme lod.

Va zad. Lom Jezekel. Va zad, kozh a-walc'h evit bezañ tad-kozh din :

- Tenn ar machin-se diwar da zivskouarn, 'ta Erwan !

Hegasus ha kasaus an den. Renkañ a ran va iPod ha sellet ouzh arvest maezioù noazh miz Kerzu dre ma tostaomp ouzh Karaez. Koumoul du er c'hornôg pelloc'h, en tu all d'an Uhelgoad. Keloù erc'h. Kribenn voal ar menez dirazomp. Nemet mein, lann ha brug.

E vro.

Dezhañ.

Santout a ran an enkrez o c'hounit warnañ kerkent ha troet a-zehoù etrezek Lannhuel. Tavedek an den, n'eo ket unan da ingaliñ e boanioù. Morse n'on deuet a-benn da ijinañ ar pezh en deus bevet en e yaouankiz er vro griz-mañ, hep komz eus sikour anezhañ disammañ un tamm eus e vec'h. Abaoe tri bloaz m'on deuet en-dro da chom gant va zad n'eus bet koulz lâret eskemm ebet etrezomp. Un doare « kenvevañ habask », pep hini diouzh e du, daou zen distag, ken serret all en o bedig dezho. Mod-se 'mañ.

Erru e Lannhuel e pignomp war-zu Pentre, betek ar vered.

- Kae da welet he bez ma 'peus c'hoant, traoù 'm eus d'ober en ti-kêr. Diegi 'm eus en em sachañ diouzh an oto. Amañ Siberi Breizh-Izel, a soñjan. Er melezour-diavaez e welan fas treut ur c'hrennard, hir e vlev du, bras e zaoulagad, ken du anezhe. Ar fri sparfell hag an treuted, setu tout pezh 'n eus tremenet an tad din. Mod all e vefe graet ur paotr kaer ac'hanon, kredapl. Unan hag a c'hellfe plijout d'ar merc'hed. A c'hellfe... Perak 'ta neuze...

Gwigour dor ar vered. Mont a ran da bourmen etre ar mein-bez : Mingam, Dourmap, Kledig, Bothorel, Duigou, Jaffres... *D'hom mamm muiañ karet... Tremena ra an amzer, chom a ra an eñvor...* Anvioù bet klevet pe damglevet ganin em yaouankiz.

Er penn pellañ emañ he bez, dindan ur wezenn sipres. Pelloc'h en em astenn al lann betek lein ar menez. Grouan fresk ha fleur damgoeñvet war-lerc'h an interamant, pemzektez 'zo : Soaz Jezekel, 1926-2008.

Mamm-gozh Soaz... Ur vaouez rok ha rebourz... Mamm-gozh madelezhus an istorioù bugale ne oa ket, me 'lâr deoc'h. Kentoc'h eben anezhi, korf hag ene ken kalet ha maen-tan he bro. Pegeit 'zo 'm oa ket gwelet 'ne'i ? O vont d'ober tost daou vloaz, 'm eus aon. Ken diaes all an darempred gant he mab nemetañ, diwar an nebeudig kontet din gant an tad.

- Deomp betek an ti. Tres fall zo gant an amzer, dav vo deomp dic'hastiñ ma fell deomp distreiñ da Roazhon emberr. Tridal a ran. 'M boa ket klevet anezhañ o tont.

Kuitaat a reomp bourk Lannhuel, treuziñ an hent bras ha pignat etrezek lein ar menez.

Keravel. Un tropellad tier maen-greun tamoloded an eil ouzh egile, toennoù mein glas tev warno, lochoù, siminalioù o tivogediñ. Erru omp dirak an ti bihan e foñs ar geriadenn, 'bord un hentig az a goude war strishaat evit en em goll el lanneier.

Ur vaouez kozh a zo war he zreujoù en tu all d'an hent. Cheuc'h-iskis en he mantell zu hag he skerb ruz-tan.

- Ata Lomig, deuet out en-dro ? A, Erwan zo deuet ganez... Abaoe an amzer ! Nag ur paotr koant ! Deuit tre, ta !

Pouezh-mouezh brestad Jeanne Hirrien. Biken ne deuio a-benn d'en em ziober dioutañ. Ranket he doa tec'hout diouzh ar gêr vras dirak bomboù ar Saozon pa oa c'hoazh plac'hig. Ur repuadez vrezel chomet amañ war-lerc'h. Mignonez nemeti va mamm-gozh, Jeanne he doa graet kalzik war he zro war an diwezhañ.

Goude un nebeud digareziou emañ er gegin, pep a volennad kafe du gant kouignoù ha krampouezh dirazomp.

- Sell, Soaz n'oa laosket ur pakad amañ evidout. Roet din just a-raok dezhi mont da ospital Montroulez. Da reiñ dit goude he marv, n'oa lâret. Ur pakad bihan, paper kraft gell groñs serret gant paper-peg tev.

- Ma, Jeanne, n'eo ket tout, met poent deomp loc'hañ kar...

- Lomig gaezh, 'peus ket klevet ar meteo ? Erc'h o tont, riellet an hentoù. En tu all d'ar Frañs n'heller ket sirkuliñ ken.

- Gwelet 'vo. Un nebeu traoù 'm eus da renkañ en ti. Ne bado ket pell.

Dres p'emaomp o kuitaat ti Jeanne e stag ar malzennoù kentañ da gouezhañ.

- Del an alc'hwez, kae da gerc'hat keuneud el loch, ta. Ne vin ket pell o tibab ar paperioù. Gwelet vo goude penaos en em dennañ evit gwerzhañ an ti. Pellgomz a rin d'an noter eus Roazhon. 'Vo ket amzer fenozh.

Anv ebet gantañ da virout an ti. Eñvorennoù re griz, moarvat. Evidon avat, ne ran ket foutre kaer. Estren eo chomet bepred al lec'h-se evidon. C'hwezh an dienez, an trenk hag an dizesper zo gantañ. N'eus ken met ober pezh a gar gant ar varakenn-mañ.

Yen sklas eo en ti. Intret gant c'hwezh al loued hag ar glebor.

- Sac'het e vimp amañ fenozh, 'm eus aon. Lak tan en homañ ivez, emezañ en ur ziskouez ar fornigell gozh Arthur Martin.

Goude ur pennadig e teuan a-benn da c'hwezhañ an tan en daou. Strakal a ra ar c'heuneud faou en oaled, roc'hal a ra ar fornigell. Aet eo an tad d'an nec'h d'ober pezh en deus d'ober. Inosant ma 'z on, n'am eus ket degaset levr ebet ganin. Tost pemp eur eo dija, avel yud o tont dre ar siminal, erc'h o kouezhañ ken-ha-ken war borzhig an ti, didrouz. Hanter revet c'hoazh e stagan da selaou, ur wech c'hoazh, mouezh trellus Bernarda Fink er Basion Sant Vaze JS Bach. *Erbarme dich...* Ya, Doue en nec'h, ho pezh truez ouzhimp...

Sellet a ran ouzh ar pakad chomet war an daol.

- Ha ma vefe digoret hennezh ? a huchan.

Respont ebet.

Ma. Ez an da welet petra zo e-barzh ar pakadig kevrinus-se. Un taol kontell ha freget ar paper. Ur toullad lizhiri liammet gant ur ruban gwer, dindano ur c'harnedig. Tapout a ran krog ennañ : Markus Eichendorff, *Tagebuch*, 1944, a lennan war e c'horre. Alamaneg... Deizlevr a dalv' an dra-se, a soñj din. Petra an diaoul... ur foto zo da heul, hini un den yaouank bras melen e vlev, kaer e zremm, gwisket evel ur soudard alaman.

Pennad 2

Erru an noz. Klouar ha klet a-walc'h eo deuet da vezañ bremañ er gegin. Renket e aferioù gant Tadig, war a seblant. Lakaet 'n deus toazennoù da boazhañ. Kavet 'm eus ur voestad pate er pres, da vont da heul an dorzh vara prenet damaik er bourk. Gwin kozh oa ivez en ti, da lakaat an traoù da zisken.

Seizh eur. Keleier... gwallamzer, gwallzarvoudoù...

- Boñ... Ne vimp ket evit loc'hañ emberr, se zo sur. Dav vo deomp chom amañ da gousket. Plas a-walc'h zo en nec'h.

Ma. Diouzh ar red n'eus ket a remed, 'vel vez lâret. Keuz 'm eus d'am urzhiataer, d'am levrioù, d'am c'hambrig c'hwek... d'am feoc'h dreist-holl...

- Diskouez din an traoù kozh-se, ta !

En aner e vefe klasket ar ger « mar plij » en e c'heriaoueg...

Lakaet en deus e lunedoù ront war e fri ha disac'het ar pakad lizhiri.

- Hag hemañ all aze, petra 'c'hell bezañ?

- Un doare deizlevr, a lâran dezhañ. Skrivet en alamaneg.

Reutaet an den raktal, un aer nec'het war e zremm.

- Petra 'lârez ?

- Del, 'peus ken met sellet !

Ne 'z a ket gwall bell an deizlevr, nemet seizh pajennad anezhañ, goloet gant ur skritur voan-tre, ruz-mouk he liv.

Lannhuel, den 31. Januar 1944 war ar bajenn gentañ. Echuiñ a ra gant an 13. Juli, an 13 a viz Gouere.

Huanadiñ a ra. N'ouzon ket peseurt eñvorennoù zo bet distignet gant al levrig-se met santout a ran e zaouarn o stardañ taer bord an daol hag e zremm oc'h en em serriñ. Tennañ don a ra e alan, div wech, teir gwech :

- Kompren a rez petra zo 'barzh ?

Dav 'vefe din sellet a-dostoc'h. Alamaneg 'ran el lise, nemet evel eil yezh estren avat. Ha geriadur ebet ganin, evel-just. Ya, yezhoù hag istor, n'eus nemet an dra-se a zedenn ac'hanon tamm pe damm el lise brein m'emaon o studial ennañ. Bachelouriezh a-benn un nebeud mizioù.

Padout betek gellout kemer hent ar frankiz. Padout... pezh a ran abaoe m'on ganet, a soñjan...

O tebriñ hon tamm koan emamp. Erc'h o kouezhañ ingal.

- Del, ev ur banne gwin ivez ! 'Raio ket a zroug dit.

N'eo ket distanet abaoe. Ur samm ponner a vres e spered, anat. Moarvat e vo sanket don, donoc'h gantañ, evel boaz. Trelatet un disterañ on gant an afer-se. Merzhet 'm eus un dra a-bouez dindan. Traoù hag a c'hellfe kas un tamm sklêrijenn war ar c'hevriñoù-familh a voug ac'hanomp, piv 'oar ? Sikour adstagañ puzzle an tammoùigoù traoù 'm eus bet desket diwar-benn istor va zad hag e re. N'am eus ket c'hoant e vefe tavet da viken war se. Trawalc'h, abaoe an tri bloavezh leun emañ o chom gantañ, evel daou estranjour dic'houest da skoulmañ an disterañ darempred an eil gant egile.

An den dirazon a zo o c'houzañv. Traou grevus a zo degouezhet en e vuhez, el lec'h-mañ dreist-holl. Gwashañ tout, n'eo ket bet kad morse da zisklêriañ e boanioù da zen ebet. Un den dalc'het.

Evel don.

Ha ma vefe an dismegañs a vagan evit va zad un digarez da guzhat ar fed on heñvel-poch outañ ? Ken bihan va spered, ken dall e-keñver buhez ha kudennoù ar re all, ken lent, aonik, reut ha gwan egetañ ? Ha ma vefe va fent glas, va sonerezh klasel ha va soñjoù uhel nemet ur grogenn da wareziñ ac'hanon diouzh ar bed kriz ?

Daou zen e-kreiz ar goañv, a soñjan, el lec'h ken distro-mañ, hag en deus fesonet buhez va zad en un doare mantrus. Va hini din war ar marc'had. Poent eo lakaet aret war an dra-se. En em zizober diouzh ar samm ponner a zalc'h hag a vres va spered. « An hini kozh zo war va c'hein », 'm boa klevet lâret ur wech. Ya, se an hini eo. Dres.

- Ne zebrez ket ken ?

A-boan m'en deus pismiget e bladad. Diskennet mat live ar gwin er voutailh avat. War lein ar ganastell emañ al lizhiri hag ar c'harned. Evel korfoù marv ne fellfe da zen ober war o zro.

Re zo re. Savet on diwar va c'hador a-greiz-tout. Poent hejañ anezhañ, poent ober un dra bennak. Trawalc'h gant ar geier, an dilavar hag an tav lakaet war bep tra.

- Petra zo ba' levr-mañ ? Petra 'dalv al lizhiri-se ? Droad 'm eus da c'houzout. Goût a ouzon mat eo bet frailhet da vuhez gant traoù c'hoarvezet amañ pell 'zo. Morse n'on deuet a-benn da glevet estreget bruzhunoù diganez war an traoù-se !

Chom a ra gant e benn stouet a-us d'e asied. Alaniñ berr a ra.

- N'hellfez ket kompren, 'dalv ket ar boan.

- Ma, n'on ket bugel ken ; ma fell ket dit kontañ din an istor ez an kuit diouzhtu. Souezhet on pegen skiltr eo son va mouezh.

Ha me da wiskañ va mantell ha va skerb, l'pod em c'hodell, ha mont daveit an nor.

- Gortoz ! Da belec'h 'maout o vont e-giz-se, e-kreiz an noz ?

- 'Ran ket foulre kaer. Aet on skuizh ganez ha gant tout da jeu... Digoret an nor, ur barrad erc'h a zeu 'barzh da heul an avel put... Stlakañ a ran an nor war va lerc'h ha bale dre ar porzh, an erc'h o c'hriegoñsat dindan va zreid. Puilh e kouezh bremañ, a-boan ma vez spurmantet gouloù kegin ti Jeanne en tu all d'an hent. Brrr. Da belec'h emañ o vont ? Ha dre belec'h ? Ne vern, gwelet 'vo. Un trouz a-dreñv, ur bann gouloù melen war an erc'h gwenn. Dre ar blizzard e welan an denig treut war dreuzoù an ti.

- Deus en-dro Erwan. C'han da disklêriañ tout an traoù dit. Fin, pezh a ouzon-me, pezh n'ez a ket da gwall bell.

Pennad 3

Pouezañ butun a ran dre ma 'z eomp goustad hebioù Gwengamp war an hent bras, goude bezañ deuet a-benn — gant mil boan — da baseal dreist an ode ha da dapout hent Montroulez. Evit gwir, n'am eus ket gellet serriñ lagad e-pad an noz tremenet. Goude bloavezhioù a davusted em eus bet betek re da glevet digant va zad, hep komz eus pezh a oa 'barzh ar pakad fiziet ennañ gant Jeanne a-berzh e vamm.

- Ur sigaretenn 'po ?
Petra ? Ar wech kentañ dezhañ kinnig butun din.
- Goût a rez a-walc'h, ne vutunan ket.
- Nemet butun drol, neuze ?, emezañ, gant ur mousc'hoarzh korn. Gwelloc'h ganin chom mut. Daoust d'ar pezh a zo degouezhet dec'h da noz n'omp ket c'hoazh migoned tost. Fin a-walc'h eo da lezel an traoù evel m'emaint hag e kerzhomp pelloc'h etrezek Sant-Brieg.

Goude an taolig strak ganin en noz tremenet en doa lakaet dour da dommañ ha tennet ur voutailhad lambig eus traoñ ar ganastell.

- Evomp ur banne grog da zigentañ. Un nebeud traoù 'm eus da zisplegañ dit, 'm eus aon. Se a c'hellfe padout ur reuziad. Amzer 'm eump, ket ?

Kanañ a ra ar gitell war an tan. Aze emañ bepred ar bolennoù Henriot, hon anvioù bihan skrivet warno. Lakaat a ra anezhe dirazomp, pep hini e hini : Guillaume, Erwan. Memes boest metal glas atav, korollerien gwisket giz kozh warni.

Mard eo deuet a-benn ar Vretoned da ezporzhiañ un dra bennak eo se, a soñjan, o klask moustrañ war ar seurt fent a deu warnon.

- Kemer sukr, ta !

Gast, brokus eo bet gant ar gwin ardant.

Firbouchal a ra gant korn al lien koaret. Turiañ a ra ur wech c'hoazh e vanne gant e loa vihan. Grosmolat a ra.

Dirazon zo un denig aet mat war an oad, rouez ar blev gwenn war e glopenn, ruzik e fri sparfell a-us d'he vourroù puilh chomet melen anezhe, moan e fas hag e vuzelloù. Ur stammenn c'hloan gwenn kalz re ledan evit e gorfig dister. Un implijad bank war e leve, bet skripilhet pazenn-ha-pazenn gantañ hent serzh ar vourc'hizelezh vihan. Va zad. Lom Jezekel.

Naetaat a ra e lunedoù ur wech all c'hoazh ha sevel e benn.

- Da vamm-gozh... ma mamm neuze... n'he deus ket bevet ur vuhez gwall aes, nag eürus, goût a ouzez...

Ur bannig grog... lipat a ra e vuzelloù.

- Ne oa nemet 13 vloaz pa grogas ar brezel. Da dad-kuñv oa bet graet prizonier diouzhtu 'fin miz Mae 40 ha kaset betek ar "Prusse orientale". Morse n'eo deuet en-dro alese.

Setu e chomas da vamm-gozh, Soaz, hec'h-unan gant he mamm ha gant he breur koshañ Marsel. 17 pe 18 vloaz oa hemañ neuze. Bugel all ebet en tiegezh. Ma...

Ale, ul lonkadenn all...

- Hennezh avat oa un' diaes. Kaset da zeskard 'ti ur c'higer er bourk, 'oa ket padet pell. 'Blije ket dezhañ bezañ gouarnet, petra 'ri. 'Benn ar fin oa chomet da zerc'hel an tamm feurm amañ war ar c'hwec'h pe seizh devezh-arat douar gagn a oa gant e dud. Nebeut amzer war-lerc'h oa bet kinniget dezhañ ingalañ levrioù ha kazetennoù dre ar vro gant un' deus Plonevez ar Faou, aze, Roparzh. Hennezh oa gant ar re "Breiz Atao", klevet peus anv deus ar re-mañ dija, 'mechañs ?

Hmm... Gwelloc'h tevel. N'on ket ken dizesk memestra... Abaoe c'hwec'h miz bennak on krog da lenn levrioù a denn eus istor Breizh en XXvet kantved. Pezh 'n deus ket merzhet, evel-just, ken diseblant ma 'z eo, pe lonket en e gudennoù personel kentoc'h, a glask dirouestlañ anezhe dre sikour ur psikologour.

N'emañ ket o c'hortoz va respont forzh penaos. Emañ lañset bremañ, prest da zibunañ e goñchenn...

- Diya ba' hor familh... Ni oa ar re nemeto koumanantet d'ar gelaouenn *Breiz Atao* amañ ba'r vro. Peus ket met soñjal, er vro ruz-tan amañ... Setu oamp ket gwelet re vat er c'hontre dija... met pezh oa da zont war-lerc'h oa un dra all c'hoazh...

Pennad 4

... War an hentoù e veze ingal ar paotr Marsel. Dre ma oa ket stank ar pratikoù er vro-mañ e ranke mont pell a-walc'h gant ar marc'h-houarn kozh bet kempennet gantañ : en tu all da Gastellin, Karaez, Montroulez, betek Landerne, a-wechoù 'kostez Kemper pe Vrest. War ar maez dreist-holl.

'Oa ket sot ar paotr Marsel, ar c'hontrol. Desket 'n doa lenn ha skrivañ propik er skol, ha war am eus klevet, bep tro ma c'helle e veze gwelet gant ul levr pe ur gazetenn en e zorn.

- Gortoz, c'han da lakaat deomp ur banne all...

Setu, daou vanne koefet mat adarre o tivogediñ dirazomp.

Krog on da selaou da vat... Vad a ra din ar grog hag an dommder a deu ennon. Tennañ a ran va stammenn. Dirazon e welan ar paotr Marsel o c'hwitellat war e gazeg-houarn dre gwenojennoù ar menez, lennegezh damguzh dindan e vantell, Boched tro-war-dro o vrezeliñ gant paotred ar resistañs, ar "batrioted"...

- Ur wech en doa kejet, e Montroulez me 'gred, gant un den, doare ur chef gantañ. Hennezh en doa lâret dezhañ : « Te zo paotr mentet mat ha kalonek. Ezhomm zo tud evel-dout en arme breton da zont. Tud hag a oar mat brezhoneg, ouzhpenn. 'Benn miz e reomp embregerezh ba' da vro. Deus ganeomp ma kerez. Ha ma vefe moaien dit kaout ur c'hrañj pe un tamm loch bennak da gousket, peus ken met laosk ur gerig ti Maoris « butun » e kroashent Ti ar Gall. Eñ a ouio. »

An arme breton kuzh... Aze emañ sachet va evezh da vat...

- Setu, er bloavezh 1943 e krogas Marsel da zaremprediñ tud ar "Bagadoù stourm", 'veze graet dac'houte, a deve ingal da c'hoari brezel er menez amañ. Dre ma oa paotr fin hag un' deus ar vro e oa deuet buan da vezañ un doare "den a fiziañs" evito. Plijout a rae dezhañ an urzh, ar rochedoù du gant o c'hrahatennoù gwenn, ar banniel gant an triskell bras, bale a-gevred, ar c'han — gwall ganer e oa, war am eus klevet —, dreist-holl pa oa aze ar chef, un den hag a ouie lakaat ur vandennad a ugent den yaouank da devel nemet diouzh ur froñsadenn. Marc'heger 'veze graet outañ. Den ne ouie tra diwar e benn. Just a-raok fin ar brezel en doa gallet diflipañ da lwerzhon, 'lec'h ma chomas. Se zo traoù bet kontet din gant al Lozac'h kozh, eus Kervenn. Hennezh zo marv pell 'zo.

Un taol lagad war an orolaj. Tost dek eur eo... Paouezet an erc'h er-maez. Nemet an avel o c'hwezhañ er gwez prenn...

Alumiñ a ra ur vazh-vutun all ha lakaat keuneud war an tan.

- Setu ar vuhez oc'h ober he zro, etre ar Boched a zalc'he ar bourk ha penn ar Menez, skrapadennoù taer gant patrioted a-wechoù, troiadoù dre ar vro, bale dre ar menez, skoachañ armaj, deskiñ montiñ-divontiñ anezhe hag ober gante. Kas a rae ur gwenneg bennak d'e vamm pa c'helle. Aliesoc'h-aliesañ e veze 'maez deus an ti, setu e chome al labour d'ober gant an div vaouez.

- Goude ma oa bet torret an emglev etre Hitler ha Staline, 'kreiz ar bloavezh 41, e oa kroget ar re ruz d'en em strollañ adarre. Deroù ar bloavezh 1943, war-lerc'h emgann Stalingrad hag al lamm roet d'an Almanted evit ar wech kentañ, e krogas an traoù da cheñch da vat. Hardisaet e oa deuet da vezañ paotred ar resistañs, betek tagañ ha lazhañ tud a rae aferioù gant an alouberien. « Kollaboed », dreist-holl « otonomisted », 'vel veze lâret, tud ar PNB, Strollad Vroadel Breizh. Ur wech e oant deuet amañ diouzh noz o klask war-lerc'h Marsel, pezh en doa spontet an div vaouez.

"Dont a rimp en-dro. Lâr dezhañ e vo graet e stal dezhañ abred pe diwezhat, ar c'hozh fachist-se, lakez ar Boched ; 'vimp ket pell o lakaat hor c'hrabanoù warnañ", 'n doa laret Keginer, o chef, eus penn all ar barrez.

Tareoc'h e teue da vezañ ar Boched ivez, hegaset ma oant gant tagadennoù ar batrioted : freget linenn ar « tren patatez » a basee a-us amañ, pe taget burevioù post, laeret danvez digant Kommandantur an Uhelgoad, ha me 'oar me.

Ar fallañ tout oa bet war-lerc'h muntr person Skrigneg, ar Perrot, gant paotred ar resistañs ha war urzhioù Londrez, a lavarere. Den ne oar re. Se oa e miz Kerzu 43. Goude-se, ar Boched oa aet hardiz war-lerc'h patrioted ar « maki » gant sikour lod eus paotred Breiz Atao, savet gante ur strollad brezel, raktal badezet « Bezenn Perrot ». Gwiskamant alaman war o c'hein. 'Peus ken met soñjal. Brezel diabarzh da vat. Re ziwezhat evit cheñch kostezenn.

- Hervez ar vamm, un noz ma oa Marsel er gêr e voe skoet deus an nor. Piv an diaoul ?... Lammet en doa ar paotr eus e wele en nec'h ha sellet dre al lukan :

- Piv zo aze ?

- Me eo.

- - Piv ?

- Marc'heger. Digor an nor. Dastum da draoù buan, emaint war hol lerc'h. Goût a rez emañ da anv war o listenn. Deus, 'peus ket a choaz forzh penaos.

Setu oa aet dre an noz da heul ar chef hag ur paotr yaouank all, Marreg e anv. Betek o zoull-kuzh e Sant Herbot.

Un dek bennak a dud oa bodet eno en-dro d'un daol vras en un ti 'kreiz ar c'hoadoù, a-us d'ar gêriadenn vihan. Hini ebet anezhe anavezet gant Marsel. E korn ar siminal e oa un den e gwiskamant alaman. Ne ouie ket re petra oa. Un ofiser, a dra sur. Un SS ne oa ket.

- Sell, Marsel, amañ an aotrou Eichendorff, eus Bonn, eme Marc'heger. Dispriz en e vouez.

- Unan hag a oar brezhoneg koulz ha ni. Un den speredek, un den desket, hanter re. Kaset deomp amañ deus Roazhon evit sikour skubañ ar revrioù ruz ac'hann.

Un tamm koshoc'h eget Marsel e oa, tro 25 vloaz, koshoc'h marteze. Gant ur mousc'hoarzh ledan e savas ar paotr : « Mont a ra mat ganeoc'h ? »

N'eus ket tres ur brezelour gant an Azenkorf-mañ, 'n doa soñjet Marsel. Paotr e levrioù kentoc'h.

« Dav deomp kas an dorzh dezhe d'ar gêr, 'n doa lâret Marc'heger en ur skeiñ war an daol goad. Re ar Go, 'penn all an duchenn. »

- An tri baotr oa aet da skoachañ goude bezañ bet galvet d'an STO. Se oa bet lakaet er bloavezh 1943, goût a rez, evit rediañ paotred ar vro da vont da labourat en Alamagn, pezh 'n doa kaset kalz anezho war hent ar resistañs, da skoachañ er c'hoadoù, er « maki », 'vel veze lâret. Alies a-walc'h e vezent prevenet gant paotred Mari Robin, amzer dezhe da vont diwar-wel.

« Emaint ba'r gêr o zri bremañ, oc'h ober keuneud. Roger amañ 'n deus gwelet 'ne. An ti-se zo pell deus partout. 'Benn tri devezh ac'hann e vo graet an taol. »

- Met penaos e ouzez tout an traoù-se, te ? emezon.

- Dre al Lozac'h dreist-holl. Gant da vamm-gozh 'm eus bet klevet un tammig ivez, pezh 'n doa kontet Marsel dezhi pa oa bet laosket da zont en-dro d'ar gêr da zastum e beadra ha da gimidiñ diouzh e re. Biken ne welas Soaz he breur goude-se. Miz C'hwevrer 44 oa anezhañ. Soubet on da vat bremañ e-barzh aergelc'h ar brezel. Mall zo ganin gouzout hiroc'h.

- Mat e vefe sellet ouzh al lizhiri-se neuze, aze e teskimp marteze petra zo c'hoarvezet goude.

Pennad 5

Chomet e oa ar c'harned war an daol. Gant va alamaneg dister avat ne deuen ket a-benn da gompren pezh oa skrivet ennañ. Gwelloc'h ganin goulenn digant va mignonez Esther pa vimp deuet en-dro d'ar gêr, honnezh a ouio treiñ an dra-se propik. Ouzhpenn-se eo skrivet re voan, a soñjen.

Lakaet en doa Tadig al lizhiri war an daol. 6 anezhe. An tri diwezhañ bizskrivet ar chomlec'h war ar golo : Françoise Jezekel, Keravel - 29 Lannhuel (Frankreich).

- Sell, n'eus hini ebet goude 1972 : 12.11.1972.

- Hag an hini kentañ ?

- 1949, goude unan e 1953, war-lerc'h e 1961, 1968, 1970. Stagomp gant an hini kentañ neuze.

H., d'an 8 a viz Here 1949

Va c'hoarig Soazig,

Soñjal a ra dit moarvat ez on marv pell 'zo, gant tout pezh a zo degouezhet er bloavezhioù kriz tremenet. Re hir e vefe kontañ dit an holl zarvoudoù dre ar munut.

Deuet e oan a-benn da dec'hout kuit eus Breizh a-benn ar fin. Nevez 'zo 'm eus klevet ar pezh a oa c'hoarvezet ganez, ha bemdez e teu din gwall goustiañs, rak hep va sotonioù ha va sorc'henoù ne vefe ket bet freget da vuhez evel-se.

Goude afer Sant Herbot m'oa ranket mont da heul ar vandenn.

Marc'heger 'n doa lakaet ur bistolenn en va dorn, ha lakaet ac'hanon da lazhañ ar breur yaouankañ. Mod all e vefen bet me diskennet en e blas. Digarezioù toull war-lerc'h evidout matreze, met mod all ne vefen ket ken amañ o skrivañ al lizher-mañ dit.

Ma. Goude on bet kaset-degaset deus an eil lec'h d'egile. 'Tro miz Ebrel e oamp bet lakaet da stourmañ kazell-ha- kazell gant ar Gestapo, pe kentoc'h gant ar SD, Sicherheitsdienst an SSed, pa lavarim mat, gwiskamant alaman war hor c'hein. Kommando Landerne veze graet ac'hanomp. Paeet gant ar Boched evit rastellat ar c'hoadoù hag ar strouezh war-lerc'h ar batrioted, mont dre widre en o zouez, flatrañ anezhe. Hag alies sikour atersiñ anezhe, ha pelloc'h. Dindan urzhioù Marc'heger bepred, ar c'hrisañ hag ar gouesañ ac'hanomp. Aze 'm eus graet ha gwelet traoù digomprenus, heugus, euzhus. Amzer griz, kasoni a bep tu. Ne oa ket anv da gilañ forzh penaos. Tout e ouiemp mat, war-bouez un nebeud inosanted, e oa foutu an taol evit Bro-Alamagn. Goût a ouiemp ne vefe ket pell ar batrioted, pe an « nevez-

batrioted », d'ober hor stal deomp. Ouzhpenn-se e vezemp paeet, ha paeet mat, evit ober hon taolioù. Tonket e oamp da heuliañ. Ne oa kont all ebet. Ne glaskan ket digareziou evit bezañ dibabet an tu fall.

Lom n'en deus ket fiñvet un disterañ abaoe ma zibunan dezhañ kontadenn e donton fallakr.

Markus Eichendorff a oa chomet ganeomp e-pad ur reuziad, ha deuet da vezañ kamarad din. Daoust dezhañ bezañ kalonek pa ranke ne oa ket ur brezelour anezhañ. Muioc'h dedennet e veze gant an holl troioù-lavar brezhoneg a zesken dezhañ hag a veze notennet pizh kerkent gantañ war e garded, a veze bepred en e c'hodell. Goude an nevezamzer n'am boa ket gwelet anezhañ. Klevet 'm eus pezh a oa bet etrezoc'h. Ouzh lezenn an istor ne c'heller ket stourm. Sur on en dije graet ur pried mat dit hag un tad a-zoare evit da vugale. Klevet 'm eus en doa kavet ar marv e Brest e fin ar brezel.

Ur wech debarket an Amerikaned e Normandi e voe tomm-tre deomp. Dres an deiz a-raok ma vefent erru e Roazhon e oan bet fourret ba'r ur c'harr-samm gant un dousennad reoù all, ha dao etrezek ar reter.

Goude troioù ha troioù hon doa tizhet Bro-Alamagn, en tu all da Vro-Belgia, e-kichen Köln, dismantrou e pep lec'h, gouenn an harozed o klask bremañ er poubellennoù ha war ar straedoù peadra da chom bev. Tri eus va c'hamaladed a varvas er goañv-se gant ar yenijenn pe an naon. Hep komz eus ar feulster hag an aon da vezañ flatret ha fuzuilhet evit an disterañ abeg pe da vezañ diboultrennet gant ar bombezennoù amerikan a gouezhe puilh war ar vro.

Markus en doa roet din chomlec'h e dud e Norzh ar vro. Un noz e kemeris an hent, va-unan-penn. Goude teir sizhun war vale a-dreuz ur vro dismantret e kavis al lec'h, un domani er blaenenn unton hag en em astenn betek Bro-Rusia. Degemeret e voen gant e dud-kozh ha skoachet betek fin ar brezel. E dud ? Goude 'm eus desket e oant bet fuzuilhet evit bezañ kemeret perzh en irienn 'enep Hitler er bloavezh 44.

Goude e oan bet lakaet da labourat en ur feurm vras 'tal-kichen dre ma ouien mat ober war-dro ar c'hezeg.

Aze emañ atav. Er vro anvet Deutsche Demokratische Republik abaoe dec'h. Dindan beli ar Rused. Arabat dit klask liammañ darempred ganin. Spi 'm eus e c'hell al lizher-mañ tizhout ac'hanout. (Skrivet 'm eus anezhañ e brezhoneg a-ratozh, 'ken kaz e kouezhfe etre daouarn ur archer pe ur maltouter gall bennak.)

Soñjal a ran ennout bemdez-Doue, ma c'hoarig, dreist-holl abaoe 'm eus klevet ar c'heloù spontus. Siwazh n'eus ket tu da zizober ar pezh am eus graet. Ma c'hellfes pardoniñ din un deiz.

Da vreur, Marsel.

- Keloù spontus ? Petra eo an dra-se ?

Echu e vanne gant an tad. Prest eo. Bremañ vo diskuliet ar wirionez, penn-da-benn. Ur sigaretenn c'hoazh hag e sav diwar e gador hag e krog d'ober mont-dont etre an nor hag ar ganastell.

Pennad 6

En nevezamzer e oa bet kaset Markus, an ofiser alaman, ur vandennad soudarded d'e heul, da evezhiañ stad an traoù er Menez. Da ditouriñ dreist-holl diwar-benn al lañs nevez ma oa gant paotred ar strouezh. Un digarez 'n doa kavet da gas e soudarded da chom er bourk ; efedusoc'h, emezañ, labourat e-unan dre guzh, digabestr. Setu en doa goulennet chom amañ er feurm. Ar vamm-gozh, en desped dezhi, en doa roet dezhañ kambrig Marsel er solier.

- Met penaos e ouzez tout an traoù-se ?

- Ar vamm 'n doa kontet se din ur wech. Grik ebet diganti goude.

Souezhet e oa bet ar plac'h yaouank pegen seven ha desket oa an den. Evit ar wech kentañ en he buhez e kave unan a selaoue anezhi aketus, a lakae anezhi da gontañ diwar-benn ar vro, an dud, ar yezh. War ar poent-se avat e chome bout peurvuañ, kar hemañ oa kalz desketoc'h egeti, war ar brezhoneg zoken, daoust d'e bouez-mouezh iskis a-walc'h : « Ul Leonad Alsasian 'vije graet ac'hanoc'h », he doa lâret ur wech gant ur c'hoarzhadenn, buan moustret warni.

Markus ne seblante ket bezañ gwall nec'het gant e gefridi avat. Mont a rae d'ar bourk diouzh ar mintin hag e chome war ar feurm ar peurrest deus an amzer. Roet 'n doa dezhi da gompren en doa kasoni ouzh rejim Hitler hag e oa tonket an Almanted da goll ar brezel. Meneget en doa ivez stourm un nebeud pennoù bras evit tumpañ ar rejim nazi, mestr an Abwehr, an amiral Canaris, en o fenn.

Ya, c'hoarzhin a rae alies ar Soazig yaouank gant ar paotr-se, pa 'z aent mintin abred da gas ar saout d'ar park pe diouzh an noz e korn an oaled, evezhiet mat gant an hini gozh memestra. Ur paotr koant ha mentet mat oa ar Markus, en tu all d'ar marc'had.

Pezh a ranke c'hoarvezout a c'hoarvezas. Kouezhañ a reas Soazig e karantez foll gant an ofiser. Ha kemend-all diouzh e du, war am eus klevet.

'Penn-kentañ miz Gouere e teuas en-dro da Geravel. E-unan-penn ar wech-se. Rankout a rae mont da heul ar soudarded all d'en em serriñ e porzh listri-spluj Brest da enebiñ ouzh an Amerikaned a oa dibarket e Normandi hag a vounte etrezek ar c'hornôg. Tri devezh permission oa bet roet dezhañ a-raok mont di.

Miz ar foenn. Brav-eston e oa an amzer. War ar bern foenn « en em roas » ar baotrez d'an Alaman.

Antronoz vintin e rankas Markus kimiadiñ outi.

Dihan a ra da vale dre ar guzin ha dont d'en em azezañ dirazon.

- Setu. Peus ken met ober ar gont. Me zo ganet 'miz Ebrel 1945. Da dad-kozh eo ar Boch-se.

Kregiñ a ra da zifronkañ. Astenn a ra e dorn din ha stardañ va brec'h betek lakaat ac'hanon da youc'hal.

- Hag ar pezh a zeuas da heul... emezañ e-kreiz an daeloù, ar pezh a c'hoarvezas d'am mamm... Krenañ a ra, trec'het gant ar fromadenn don deuet warnañ.

N'eo ket gwall ziaes din ijinañ an traoù e fin ar brezel, ha n'am eus poan ebet o heuliañ an danevell zrailhet a zibun din.

Stank e teue da vezañ ar patrioted dre ar vro ur wech en em gavet ar Yankees en tu all da Roazhon hag o vont buan war-raok etrezek Sant-Brieg. Goude emgannoù taer tro-dro d'an Uhelgoad e voe bountet ar Boched en tu all d'ar Menez.

Un nozhvezh e oa deuet Keginer asambles gant daou zen yaouank betek an ti. Tapet krog er baourkaezh Soazig ha stlapet he mamm er c'hraou-morc'h 'tal-kichen.

Ar baotred yaouank a vannas anezhi he revr war ur gador.

- Evel-se e plij dit ar Boched, hañ ? eme ar C'heginer o tostaat outi. Re ar vro n'int ket mat a-walc'h evit al liboudenn ac'hanout, hañ ?

Tapet en doa krog enni ha hejañ ar plac'h, spontet mik anezhi.

- Tenn da zilhad !

Seizet ar plac'h.

Ur flac'had war he divjod, unan a bep tu.

- Bouzar out pe betra ?

Ar gwele kloz oa e-kichen. Keginer az eas da gentañ, ar baotred all oc'h ober ged o c'hortoz o zro...

- 'Benn arc'hoaz e teuimp adarre. Arabat dit ha d'az mamm fiñval. N'helli ket mont gwall bell forzh penaos !

An deiz war-lerc'h gant gouloù-deiz e tivunas Soaz hag ez eas d'an daoulamm d'ar c'harnel evit tapout ar gontell kiger vras. Da betra chom bev goude ur saotradur a-seurt-se ? Neuze e teuas da soñj dezhi e vane he mamm kraouiet en tu all d'ar voger.

Ur pennad goude e teuas ur c'harr da zastum ar baourkaezh Soaz, ha dao etrezek ar bourk. 'Sames gant div all dastumet war an hent e voent kaset dirak Monumant ar re varv ar barrez, touzet o blev ha pourmenet dre ar gêr vihan gant skritelloù « Gisti ar Boched ! » peget oute.

- Bez' e c'hellez ijinañ stad ar vaouez yaouank-se goude, dougerez daoust ma ne ouie ket c'hoazh, ha distaolet gant ar gêriadenn a-bezh, he mamm troet da sot goude an afer-se, koulz lâret. Bevañ er vevzh, en dizesper hag en dienez.

Ne oa nemet Jeanne e-kichen, plac'hig yaouank ma oa c'hoazh, hag a deue da welet anezhe bemdez.

Ur pennadig goude e resevas keloù digant ur genitervez o chom e Kerber-Kilbignon — pe kentoc'h er pezh a chome deus ar c'harter brestad-se — : kavet en doa an *Untersturmführer* Eichendorff ar marv e tarzhadenn lec'h-goudor Sadi-Carnot e Brest, da heul tost mil a dud, Brestiz koulz hag Alamaned.

- N'eo ket Désiré e voen anvet pa welis gouloù-deiz e penn-kentañ miz Ebrel, me 'lâr dit.

Pennad 7

1945, a soñjan. Ha me ganet e 1991. Tost 46 bloaz gant va zad.

Goude un eured difrouezh en doa graet anaoudegezh gant ur vaouez ugent vloaz yaouankoc'h egetañ en un emvod bennak a vankerien e Pariz. Addimezet miz pe zaou war-lerc'h ganti, ha me o tont ar bloavezh war-lerc'h. Goude oa aet buan ar soubenn da drenkañ... An istor-se ne blij ket re din kontañ anezhi... ar chikan, an emgannoù ingal etrezo... an disparti... an dilojadeg da Romainville, e-tal Pariz, d'an oad a 7 bloaz... un tad-kaer archer, den feuls ha drouk... an distro 'ti un tad hanter abafet...

Gwelet a ran ar bugelig Lomig o kreskiñ dre ar vro c'harv-se. D'an oad a 6 vloaz e voe kavet plas dezhañ, dre hanterouriezh ur beleg, en ur skol frered 'kostez Leon. Bep tro ma teue da vourk Lannhuel e voe huchet warnañ : « Mab ar Boch », « Kollabo », « Lorgnez ». Kunujennoù,

flac'hadoù, bazhadoù, troioù kamm... Ranket en doa deskiñ redek buan... Muioc'h-muiañ e teuas d'en em serriñ warnañ e-unan. Breset gant an anken e veze bep taol ma tostae ar vakañsoù.

- D'an ampoent ne deue ar vugale en-dro d'ar gêr nemet da Nedeleg ha da Bask, hep kontañ ar vakañsoù hañv evel-just. N'eo ket e vefe brav ar vuhez du-hont e Bro-C'helgenn, met dre vras e veze laosket tamm pe damm e peoc'h. Toullet en e gornig peurvuiañ.

- Ar vamm, diouzh he zu, a deue a-benn da grakvevañ. E 1948 e varvas an hini gozh hag e chomas hec'h-unan war an atantig, o terc'hel peadra da chom bev : ur vuoc'hig brizh-du hag ur pemoc'h war un devezh-arat bennak pe zaou, ul liorzhi evit he legumaj. Lakaet en doa ar perc'henn e grabanoù war ar peurrest, pezh ne deue ket da galz. Un tamm arc'hant-feurm a veze kaset dezhañ bep bloaz da Ouel Mikael. Desket he doa gwriat digant an hini gozh, setu tamm-ha-tamm e c'houezas ur gwenneg bennak evit an diankachoù, kafe pe ispisiri.

Er skol ne veze goulennet gwenneg ebet evit va zad, a ranke en eskemm skubañ ar salioù-klas ha torchañ al listri.

- Ya, chom bev, kwa. Ne vez roet seurt ebet dit digoust er vuhez, va mab.

- Hag ar breur Marsel, neuze ?

- Gwel' a rez ; al lizher-mañ, an hini kentañ, a zeuas e 1949. Deomp da welet ar re all !

Deuet on da vezañ ken breskennet egetañ gant ar c'hoant da c'houzout hiroc'h.

Berr ha dipitus avat e kavis an daou lizher da heul. Reiñ a rae Marsel da c'houzout e oa bepred o chom hag o labourat war ar feurm hag ez ae mat an traoù gantañ. En trede, 1953, disterachoù ennañ mod all, e venege ur vanifestadeg vras e Berlin, miliadoù a dud e straedoù reter ar gêr vras — an takad dalc'het gant ar Rused —, o c'houl muioc'h a frankiz. Un emsav breset buan ha didruez gant ar polis alaman ha tankoù an arme sovietek.

Hag atav ar vevh, ar c'herse, « ma 'm bije graet an dra-mañ-dra e-lec'h ober pezh 'm eus graet... »

Golo ar pevare avat a oa biskrivet, warnañ siell kêr Leipzig.

- Pelec'h an diaoul 'mañ ar gêr-se ?

- Er reter emañ, Bro-Sachsen, er c'hreisteiz da Verlin, emezon, fougennon evit ur wech eus va ouiziegezh geografel.

- Met penaos 'n deus graet e gont... 'Blam betra eo chomet er vro lugudus-se e-lec'h...
- Gwir eo, aes a-walc'h e vefe bet dezhañ mont d'an tu all. Rannet e oa Berlin e 4 taolead : Amerikan, Saoz, Gall ha Rus. D'an ampoent ne oa ket eus ar voger c'hoazh. Del, sell !

Er bloavezh 1961, a gonte Marsel en e lizher, dre ma ziflape e-leizh a dud eus ar « baradoz komunour », e oa bet savet ur voger evit dispartiañ Berlin e div lodenn. « Moger ar vezh », a voe graet outi kerkent ha savet. O labourat e-barzh ur burev e Leipzig abaoe tri miz e oa, emezañ en e lizherig. Chomlec'h ebet da heul, evel en tri lizher kent.

An daou lizher all a oa ken reut, Marsel o lâret ez ae mat ar jeu gantañ, ur vicher vat hag ul lojeiz brasik a-walc'h kavet gantañ da feurmiñ e kreiz-kêr Leipzig. Kontañ a rae ivez diwar-benn ar voger, ar « brezel yen ». Ne seblante ket bezañ maleürus e bro ar re ruz — hag eñ a-raok ken taer en o c'heñver —, daoust dezhañ chom mut war ar « vicher vat » a rae eno. Anv ebet kennebeut eus kamaladed na d'ur vaouez en e vuhez. Na chomlec'h ebet, anat.

E-barzh golo hini 68, nemet keloù dister ennañ ivez, e oa ur bilhed 100 mark. Hag unan a 200 mark traken en hini diwezhañ, lizher ebet da heul.

Markoù ar c'hornôg, a soñjen, en ur sellet a-dost ouzh ar bilhedoù. Penaos en doa graet e gont evit kaout anezhe ? Peseurt buhez a c'hellfe bezañ e hini du-se ? Daoust ha bev e vefe c'hoazh ?

- Ma... n'omp ket gwall sklêrijennet gant an dra-se, eme an tad en ur huanadiñ. Fin, e 72 e oa bev c'hoazh da vihanañ... pe oad e vefe bremañ ? 86, 87 bloaz ? O, hennezh zo marv bremañ, kazimant sur.

N'eus doare ebet da c'houzout... evit poent. Gwelloc'h lakaat ar gaoz en-dro war bugaleaj an tad.

- Ha te ha da vamm, goude ?

- O, dav veze derc'hel an taol. Goût a ouie e vefen bouetet d'an nebeutañ er skol-se, hag e vefe roet din un tamm deskamant.

E santifikad en doa bet, hag e oa bet kemeret diouzhtu war-lerc'h evel deskard en un ti-bank e Montroulez : goût a rae skrivañ mat ha brav, ha kontañ 'ouie ober ivez. Gwelloc'h c'hoazh evit e vistri, skoliet mat oa bet gant ar frered : ur paotr labourer ha sentus. Goude e amzer deskard e voe degemeret e sez ar bank, e Roazhon, er bloavezh 1962. E Montroulez en dije gallet chom, met fellout a rae dezhañ pellat da vat diouzh e vro c'henidik.

- N'ouzez ket petra eo bezañ dismegañset ha kunujennet bemdez gant an dud, Erwan. An neb 'n deus ket bevet seurt traoù ne c'hell ket kompren. Dont a raen bep daou viz da welet anezhi, ha teir sizhun en hañv. Ne oa ket aes, te 'oar. Labourat a raen 5 devezh hanter ar sizhun, ha goude an tren hag an otokar ne chome ket kalz amzer din. N'eus ket c'hoant da vont pelloc'h gant e gontadenn, anat. Ret e vo gortoz warc'hoazh.

- Ma. Bremañ e ouzez koulz lâret pep tra. N'eo ket poent mont da gousket ?

Tintal a ra an orolaj. Teir eur. Paouezet an erc'h da gouezhañ er-maez. Ar gweleig er solier sklas. En tu all d'ar speurennig e stag buan an tad da ziroc'hal.

Chom a ran gourvezet aze betek gouloù-deiz o treiñ-distreiñ an istorioù dre va fenn hag o c'hoiñ ar c'heleier : ar vamm-gozh hag he buhez frailhet, an eontr Marcel steuziet en Alamagn, va zad-kozh Markus, ofiser alaman... Va zad.... Goude ur frapadig kousk poblet a hunvreoù trefuet (skeudenn va eontr kozh en e roched du war lein Tour Brandenburg o huchal : « 'N'hini kozh n'eo ket marv c'hoazh, n'on ket marv ! ») e tiskennan da c'hwezhañ an tan ha da fardañ kafe.

Kompren a ran an tad gwelloc'h bremañ. Perak eo bet ken diaes hon darempred betek-henn. Perak e vezomp heuliet ni hon-daou gant ur psikologour abaoe bloaz.

Soñjal a ran er Marsel du-se e Leipzig... Dont a ra soñj din eus va hunvre. Petra a c'hell bezañ degouezhet gantañ ? Ha bev e vefe c'hoazh ? Bev e tle bezañ, a soñjan... Un tu bennak du-se, e Germania...

Lakaet em eus war an daol pep a volennad kafe. Chom a ra c'hoazh eus dorzh vara dec'h. Peadra da derriñ hon naon a-raok loc'hañ ac'hann.

Mall zo ganin distreiñ d'ar gêr, da welet Esther, da gontañ tout an traoù-se dezhi ha da sellet ouzh karned Markus Eichendorff 'sames ganti. Esther Katz ... Va mignonez nemeti e Roazhon. Un duardez blevek ront ha postek, divalav-ki. Lemmoc'h he spered eget re Bill Gates ha Steve Jobs lakaet 'sames. Tri bloaz warnon. Studierez, war an alamaneg end-eeun. Lent ha skoemp evel don. Betek feuls. Merc'h ur Vigoudenn hag ur Yuzev alaman. Honnezh eo 'deus heñchet ac'hanon war zu ar muzik klasel, al levrioù istor, ar yezhoù, hag ur bern traoù all ouzhpenn. Netra all etrezomp avat — roet 'deus din da gompren e vefe kentoc'h sachet gant he re —, nemet ur vignoniezh c'hwek ha goulennus war un dro. O chom gant he zud e traoñ hon straed emañ. Honnezh a ouio sikour ac'hanon...

Pennad 8

- E beñ. Aze 'zo traoù avat ! Sell, graet 'm eus un diverrañ deus ar pezh oa barzh. N'eo ket bet aes !

War benn he daoulin emañ Esther, tammoù paper strewet tro-dro dezhi war al leur. Gant he feskennoù tev hag he stammenn roget ha saotret. He daoulagad du hag he blev spufet, he fri bourdon. He mousc'hoarzh. Esther Katz. Va mignonez...

Lâret 'n doa din dont an devezh war-lerc'h pa 'm boa roet ar c'harned dezhi, amzer dezhi da lenn ha da dreiñ pezh 'oa barzh.

- Chañs 'peus, skrivañ a ra tamm pe damm e zanevell-buhez war an div bajennad gentañ. Del, lenn da-unan :

« Ganet on e 1918 e rannvro Mecklemburg, war un domani bras-meurbet perc'hennet abaoe rummadoù ha rummadoù gant ar familh Eichendorff. *Junkerien*, noblañsoù kalz a lorc'h ha nebeut a leve ganto. Ur familh aristokrated giz kozh. Mirourien rik, tud kar-o-bro, a oa d'en em enebiñ diwezhatoc'h ouzh an nazied. Ur vugaleaj eürus em eus tremenet eno, asambles gant va c'hoar vihan Margrit. Kaset e voen d'an oad a 18 vloaz da studial ar brederouriezh hag ar yezhoù keltiek e Berlin, goude e Bonn... »

Sellet pizh a ra Esther ouzhin dre ma lennan a vouezh uhel istor an tad-kozh.

E Skol-veur Bonn edo pa oa bet aloubet Bro-Polonia gant an nazied. Adalek 1937 e voe lakaet Markus da labourat a-hed e amzer evit an Abwehr, servij enep-spierezh an arme, pezh a roas digarez dezhañ da vont da Vreizh meur a wech ha da gejañ gant pennoù bras an emsav breizhek, da zegemer lod anezhe e Bonn ivez.

« ... Er bloavezh 1942 e voen kaset da Roazhon da heul ar Pr Weisgerber ha lakaet da evezhiañ mont en-dro ar radio hag an embann brezhonek. Pelloc'h e voen kaset 'war an dachenn', pezh a oa un abadenn all... »

E miz Genver 44 e voe kaset an *Untersturmführer* Eichendorff da genurzhiañ ar strolladoù broadelour breton etre Montroulez ha Kastellin.

- Aze en deus graet anaoudegezh gant da eontr Marsel. Ha kemeret perzh e troioù « nebeutoc'h akademikel », evel ma skriv en e garned.

Goude ez eus traoù diwar-benn dizemglevioù ha brezel diabarzh etre an Abwehr, servij kuzh an arme, hag ar Gestapo pe an SD, *Sicherheitsdienst*, servij titouriñ an SSed. Furchet em eus un tammig war ar rouedad met dav 'vefe din mont d'al levraoueg warc'hoazh evit gouzout hiroc'h. N'eo ket simpl tamm ebet, goût a rez, ar meskaj etre tout ar frammoù disheñvel dindan banniel an nazied, a glaske gounit galloud an eil war egile.

Er pajennoù da heul e kont dre vras ar pezh a oa c'hoarvezet gantañ er mizioù goude.

« N'am eus ket gallet kousket goude muntr an tri breur e Sant Herbot, goude bezañ bet boureviet e-pad eurvezhioù. Heuget gant ar Marc'heger-se, un den kriz, fallakr ha didruez. Ur gwir *sadist* anezhañ. N'eo ket mod-se e vo gounezet ar brezel. Truez 'm eus bet ouzh ar paotr yaouank Marsel, rediet gant ar chef da reiñ d'ar breur yaouankañ an taol a varv. M'en dije ket graet kement-se e vefe bet e dro dezhañ...

Goude e voemp kaset, Marsel ha me, da draoñ Penn-ar-Bed. Ur paotr lemm e spered eo. Deskiñ a ran ur bern brezhoneg digantañ bemdez. Ha me alamaneg dezhañ. Feuls ha troidellus eo avat, n'ouzer ket re james penaos e troio an traoù gantañ. Fin, en em glevout a reomp mat-tre dre vras. »

- Bon, goude ez eus traoù diwar-benn e vonedonea dre Vreizh-Izel. Pas kalz a dra avat.

Met en div notenn diwezhañ :

« Bet 'm eus da chom e ti Marsel un nebeud devezhioù en nevezamzer. Amzer d'ober anaoudegezh gant e c'hoar Soaz. Ur plac'h koant ha bliv eo honnezh, kizidik betek re. Ni hon eus en em blijet diouzhtu. Gant ma c'hellfemp bevañ en ur bed all, pell ouzh ar gasoni ha trouz ar brezel... Marsel, war am eus klevet, a zo bet enrollet er 'C'hommando Landerne' nevez krouet, hag a zoug an uniform alaman bremañ... Ne soñj ket din en em welimp biken ken. »

- Ha goude :

« Ranket 'm eus mont en hent adarre. Soñjal a ran bemdez em vleunienn er menez. Sorc'hennoù a deu dre va fenn, tapout anezhi ha mont kuit pell. Da belec'h, avat ? Brezel eo, tonket omp holl da vervel. »

Miz Gouere e oa deuet en-dro da Geravel :

« Splann an heol. O tastum ar foenn emamp. Deuet eo Soaz en va c'hichen hag ez eomp da azezañ dindan ar wezenn derv vras. Peoc'hus ne c'hellfe ket bezañ en-dro deomp en abardaez. Ne bado ket avat. Emañ an Amerikaned o tostaat. A-benn nebeut e vint e Roazhon. Gwelloc'h armet ha taeroc'h eo bremañ patrioted ar vro,

pourvezet ma 'z int gant armaj laosket da gouezhañ diwar ar c'hirri-nij saoz.

Mont a ran kuit warc'hoazh. Da Vrest. Ur c'hreñvlec'h vo graet ouzh ar bunker listri-spluj eno. Tonket omp da stourm betek hon nerzhioù diwezhañ abalamour da follentez hon mistri hag hini ar Führer bras du-se e Berlin.

Chomet omp, Soaz ha me, da gousket e kambur ar stered. Karet 'm eus anezhi e pep keñver, o c'houzout e vefe ar wech diwezhañ. Prometet 'm eus dezhi e teufen da gerc'hat anezhi kerkent ha ma vefe modien d'ober. Pep hini ac'hanomp en deus graet neuz da grediñ er c'homzoù toull-se. Freget eo va c'halon gant an dic'hoanag. »

- Setu, fin ar c'harned. Hini da dad-kozh.

- Ne deuas ket en-dro, emezon, peogwir e voe lazhet daou viz goude.

Ya. Tarzhadenn lec'h-goudor Sadi Carnot. 'Peus ket klevet anv deus se ? Ur mil a dud ennañ, ur Boch en doa lakaet an tan er c'hasedadoù dinamit a oa 'barzh, tu ebet da ziflipañ dre ma oa prenn an nor...

Gwashañ karnaj a zo bet e Brest e-pad ar brezel.

Chom a ra din bremañ da lakaat kig tro-dro d'an eskern bannet din gant ar blanedenn ha da stankañ an toulloù e memor Tadiq. Penaos ober, penaos mont pelloc'h ? Hag ar c'hoar vihan Margrit meneget er c'harned, daoust ha bev e c'hellfe bezañ c'hoazh ?

Er gegin emañ an tad pa teuan en-dro d'ar gêr, oc'h aozañ spaghetti bolognese, un davanjer tro-dro d'e gorf treut, staliet an daol gantañ evit daou.

- Ale, taol da bouez ha sach ganez, emezañ, ur mousc'hoarzh war e fas.

Un draig bennak a zo cheñchet abaoe hon tamm tro e Lannhuel, un doare disheñvel gantañ, un tres laouenoc'h war e zremm. Ha ma vefe an istor-se peadra da skoulmañ erfin un darempred reizh etre tad ha mab ?

Goude ar pred e kinnig din evañ ur banne whisky 'sames gantañ dirak an oaled.

- Un dra 'm eus da ginnig dit : ha ma 'z afez d'ober un dro betek Bro-Alamagn e-pad vakañsoù miz C'hwevrer ? Piv 'oar, matreze vefe kavet roud eus familh va zad ha deus va eontr ? Ha dit-te e vefe un dro gaer, ket ? Vad a rafe dit gwelet bro. Paeañ a rin evit se. Petra 'lârez ?

Chom a ran ur pennadig dilavar, o treiñ va gwerenn em dorn. Perak pas ? Ken trelatet hag eñ e teu da vezañ hon Erwanig Jezekel-Eichendorff, tapet ma 'z eo gant an debron gouzout.

Eil Iodenn : Berlin

Pennad 9

Hauptbahnhof, ti-gar kreiz Berlin, 8.02. -18 a ziskouez ar banell niverel bras a-us d'am fenn. Miz C'hwevrer anezhañ. Seizet gant ar yenijenn kerkent ha diskennet eus an tren en em veskan gant an dremenidi dre galerioù bras-spontus ha modern ar *Bahnhof*.

Re abred evit pellgomz da vignonez Esther, a zo o chom e karter Wedding, en norzh. Amzer din da evañ ur banne kafe ha da sellet ur wech all ouzh ar bilhed kant gwech lennet : Anja Künnen, Ritterlandweg 40, 13409 Berlin. Un taol telefon gant an dimezell Katz hag e voe renket an afer : lojet e vefen digoust 'ti Anja, mignonez tost dezhi.

Dre voneur en deus profet din an tad ur parka eus ar c'hentañ just a-raok loc'hañ. Ne vo ket re amañ, emezon en ur ziskenn ar skalieroù a gas d'an U-Bahn. Alexanderplatz da zigentañ, cheñch goude, betek arsav Osloerstrasse. (Studiet 'm eus aketus plan ar gêr vras hag hini ar metro war an internet a-raok dont.)

Manegoù a rankin prenañ buan, a soñjan en ur c'hwezhañ war va bizied revet. Arc'hant em bo a-walc'h, ma taolan evezh, evit an dek devezh bennak e tremenin amañ. An tad n' deus lâret din gervel anezhañ ma vefe ur gudenn bennak.

- C'hoant 'm eus gouzout ar wirionez ivez, kousto pe gousto, kae betek penn va mab, en doa lâret din en ur stardañ ac'hanon ouzh e vruched dister, just a-raok loc'hañ eus ti-gar Roazhon.

C'hwezh ar metro, trouzoù, birvilh ur gêr vras,... Pell 'zo 'm boa ket bevet se... Dao, pignat gant ar skalieroù, 'maez eus arsav Osloerstrasse, hag e tiskennan ar vali ledan — na pegen yen —, treiñ div wech a zehoù a-raok en em gavout dirak un nor vras dirapar, niverenn 40. Anat, n'emaomp ket en ur c'harter bourc'hiz, pell alese.

Klask a ran disifrañ an anvioù e-keñver ar sonetezoù : Maier, Güzel, Klossowski, Merbouch, Selimovic... Aze emañ hec'h hini, en traoñ, hanter diverket : Können-Kunze.

Pouezañ a ran war ar bouton, ur wech, div, teir. Respont ebet. Prest on da vont pa glevan trouz grizilh an interfon :

- Ja...

- Euh... *ich bin... euh, Erwan... Aus der Bretagne... Freund von Esther...*

- *Ah, j't'attendais pas aujourd'hui, entre, reste pas t'cailler !*

Ma. Honnezh a oar galleg mat avat. Gwir eo, tremenet 'doa ouzhpenn bloaz e Roazhon gant Erasmus, lec'h m'he doa graet anaoudegezh gant Esther.

Fraoñv ar sonetez, klik ar potailh, hag e treuzan ar porzh diabarzh, an *Hinterhof*, strewet a seier plastik hag a bitrakoù kozh, ur wezenn haleg noazh reuzeudik en e greiz. Pignat a ran gant ar skalieroù kamm, c'hwezh ar glaou, ar c'hol hag an troazh-kizhier enno. En trede estaj e choman bamet dirak plac'h he hiviz-noz berr a zo war he dreujoù :

- Degemer mat e Berlin, Erwan !

Ma. Daoust hag homañ oar brezhoneg ivez ?

Meleganoc'h n'eus ket, na koantoc'h, a soñjan, gant ur pistig em c'halon. Bihan a-walc'h eo, he moue aour o kouezhañ betek he dargreiz. Bronnoù bras ha kalet, evel ar pomelo a gaver war blasenn al Lisoù, a soñjan. Divesker moan, hag ur mousc'hoarzh da lakaat ar Pab da bec'hiñ.

Emaomp er gegin vras oc'h evañ ur banne te. Kalz kletoc'h eget an diavaez eo al lojeiz. Arrebeuri eil dorn, levrioù strewet forzh pelec'h, levrioù istor dreist-holl. An danvez emañ an dimezell Können o studial e Skol-veur Humboldt, en tu all d'ar voger bet pilet pell 'zo.

Pebezh fulenn, a soñjan... ront ha fonnus ha moutig ha sexy...

Heuliañ a ran anezhi betek kambr Erich — ur mignon, 'deus ket lavaret hiroc'h —, sebezet gant arvest bolotenoù parfet he fenn a-dreñv.

Gellout a rin chom aze evit poent, emezi, ne oar ket re pegoulz e teuio en-dro ar paotr Erich, ma teu en-dro un deiz bennak. Rentet gant ar veaj hag habaskaet gant an domnder zous skignet gant ar fornigell vras feilhañset en em lakan diouzhtu da gousket.

Pennad 10

- Sav, va faotr. Kavet 'm eus traoù evidout ! Kafe tomm zo er gegin...
Ur sell war an dihuner niverel... 16.17... Noziñ a ra dija.

Displeget 'm boa dezhi dre vras ar perag hag ar penaoz, penaos e oan
war roudoù daou zen : Margrit Eichendorff, c'hoar va zad-kozh, a
c'hellfe mat bezañ o chom un tu bennak er vro, ha Marsel Jezekel, va
eontr kozh Breiz Atao, harluet e Bro-Alamagn ha kollet roud outañ tri-
ugent vloaz 'zo.

Anja zo stajiadez ur c'helenner, Dr Fielitz, a zo e dachenn-labour studi
an darempredoù etre an nazied ha strolladoù « kenlabourer » ar broioù
europat aloubet. O paouez komz gantañ emañ.

Ur gwir voudig eo homañ, a soñjan en ur evañ va banne kafe.

- Petra vo roet dit da gentañ : ar c'heloù fall pe an hini mat ?
Bon, evit da eontr, 'm eus aon, e vo ret kaout pasianted. Pellgomzet 'm
eus d'un nebeud tud a c'hellfe sikour. Evit ar vaouez Eichendorff avat,
n'eo ket padet pell an afer : ur bellgomzadenn a-berzh Dr Fielitz da
rann keltologiezh Skol-veur Bonn ha mat pell 'zo : Margrit Eichendorff a
zo o chom hec'h-unan, amañ e Berlin zoken : Rudolf Hertzstrasse 89...
Ya ma faotr, efedus an Almanted, hañ ?

- Goude ar brezel, honnezh 'doa liammet darempredoù gant Skol-Veur
Bonn, 'lec'h ma studias he breur. Abalamour d'an doujañs bras e-
keñver Markus hag e labour, hag ivez d'ar fed ma ouie bizskrivañ ha
komz mat galleg ha saozneg, e oa bet implijet eno evel sekretourez, ha
chomet aze betek fin he buhez-labour, pa zivizas neuze dilojañ da
Verlin.

E karter Dahlem emañ he demeurañs, nepell eus ar Skol-veur.

Kerkent e voe divizet gant Anja gervel anezhi.

- Del, kemer, goût a oar mat galleg.

Ur vouezhig raouliet un disterañ : *Eichendorff... Ja...*

- *Guten abend... Mein name ist Erwan...*

Gant un nebeud gerioù sec'h — e galleg flour — e vezan lakaet da
gontañ buan ar pezh en deus kaset ac'hanon daveti.

Ma. Gant homañ e ranker bale eeun avat.

- Deuit warc'hoazh da deir eur, goude va zamm kousk lein, va faotr,
emezi a-raok troc'hañ ar gaoz.

Ar c'hammedig kentañ war hent ar wirionez, a soñjan.

Tennet he deus Anja ur voutailhad champagn ar vro eus ar yenez :
kement-se a rank bezañ lidet, emezi.

Nebeut amzer war-lerc'h emañ damriñset ar *Sekt*.

Skañv ha dibreder-kenañ en em santan a-greiz-tout, sanket er c'hozh gador-vrec'h pempvet dorn, ar fulenn astennet dirazon war ar sofa. Rachmaninov diwar an urzhiaterezh (burzhud : ken sot ha me eo gant ar sonerezh klasel !). Ur santimant dreistordinal zo deuet warnon. Evit ar wech kentañ en va buhez marteze en em santañ ken habask ha seder gant un den all, mat en va flas, nijet an aon ac'hanon. Ha bamet-naet gant va ostizez. Diardoù ha sioul e tibunan d'an estrañjourez ar samm sternoù a zalc'h ac'hanon strobet adalek va yaouankiz : al lugudus ma 'z eo ar vuhez gant va zad, an digompreneson etrezomp, an disparti gant va mamm pa oan bugel, ar bloavezhioù start ha poanius e bannlev Pariz ganti hag he mignon, ar feulster, ar feulster, an diviz mont da chom gant an tad e Roazhon, an dizemglev gant va c'henseurte el lise, va lentidigezh ha va c'hoant bezañ ma-unan, an aon rak ar merc'hed, goap va c'henskolidi ouzh ar paourkaezh chomet war-lerc'h, gwerc'h ha divignonez... Kement-se a gofesan dezhi hep mezh na keuz, va c'homzoù evel froud dour ur stêr bet stanket re bell hag oc'h adkemer puilh hag ingal hent al lenn.

En tu all d'an daol izel e astenn he dorn din gant ur mousc'hoarzh distrujus :

Don't worry... I'll take care of that...

Dizaon, dizifenn ha disamm on. Sevel a ran ha tostaat outi. Pokat a ran lontek d'he muzelloù tev. Santout a ran he zeod o turiañ em c'henoù, iskisat plijadur. Treiñ a ran ha flourañ beg he bronn dre hec'h hiviz danav. Ur galedenn a zeu warnon.

Trouz skiltr ar pellgomz a-greiz-tout...

- *Ja... Jut... Morgen Abend. Gegen 10... OK.*¹

- Deus ganin...

Ha ken simpl e vefe an traoù ?

Er c'hambrig, estajerennoù karget a levrioù tro-dro dezhi, e chom a-boan plas evit ur gwele bras, ur skritell ramzel a-us dezhañ, fas teñval ha skrijus un den warni : L. Wittgenstein, 1895-1951. Gwall nec'het da c'houzout piv eo hemañ n'on ket avat d'an ampoent.

Tennet he deus Anja va roched din ha bountet ac'hanon war-gorre ar gwele. Noazh-pitilh omp bremañ. Un aelig deuet da gas ac'hanon d'an neñv, a soñjan, dizaon. Tapet he deus krog en va ibil ha sanket anezhañ goustad ha dousik enni. Burzhudusat santadur. Goude un nebeud mont-dont enni n'hellan ket padout ken hag e laoskañ ur strinkadenn builh. Flourañ a ra va fenn en ur gontañ din un aridennad traoù en he yezh. Krediñ a ran kompren e kare Erich, bevet 'sames

¹ Ya... mat... 'benn arc'hoazh d'an abardaez. Tro 10 eur.

gantañ amañ daou vloaz, met hemañ a gare unan all bremañ hag a oa aet diouzh e du evit, emezañ, en em soñjal un tammig. Met ne rae ket van ken... Eviti oa echu an afer da vat.

Souchet ouzh he c'horf klouar emeon. Levenez a-grenn. Seder. *I'm a man*, a ganan em fenn, *I'm a man*... Gortoz pell, gortoz gwell, a lavarere.

Pennad 11

En em gavet on abred, amzer din da weladenniñ mirdi dreist an etnologiezh e Dahlem, da bourmen tro-dro d'ar c'harter cheuc'h ha d'ar Skol-veur, ar *Freie Universität*. Brav e vefe studial amañ, a soñjan. En un ti bihan doare fin an XIXvet kantved, dirazañ un wezenn vras, emañ an Itron Eichendorff o chom.

Ur vaouez cheuc'h, hir ha moan eo, ur jiletenn kachmir glaz o tiskenn betek he daoulin. A-dreñv he lunedoù giz nevez e lufre he daoulagad glas. Sell lemm ur vaouez bet gwelet ha bevet kalzik ganti. Tenn a ra d'he breur, a soñjan, ar memes doare d'en em zerc'hel sonn, ar memes tresoù dilikat.

Emaomp oc'h evañ ur banne te tro-dro d'an daol marbr izel er saloñs bihan kelc'hiet gant arrebeuri kozh prizius. *Jugendstil*, eme ar vaouez. Ma. Chom a ran sebezet dirak ar prenester doare gwer-iliz.

- Aze oant dija pa 'm eus prenet an ti, emezi gant ur c'hoarzedennig. War bep eil levr diwar-benn Berlin e tleont bezañ, 'm eus aon.

Selaouet he deus aketus va istor hep lavar grik, o pismigañ gant he zasad, o c'hrignal er c'houignoù gwech an amzer.

- Neuze omp kerent, war a seblant, emezi en ur stardañ va dorn.

Dre ar mousc'hoarzh a deu da sklêrijennañ he fas e spurmantan pegen kaer e tle bezañ bet gwechall.

Ya, n'em boa ket soñjet en dra-se, un ezel all eus ar familh kavet, daoust ma kavfen start ober 'tintin Margrit' anezhi.

Dre vras e kont din istor he familh hag he buhez : marv he danvez-pried ken karet Karl, ul letenant eus ar Wehrmacht, e Stalingrad, he zud kondaonet d'ar marv abalamour e oant mignoned d'an Amiral Canaris, penn ar gwall-daol c'hwitet a glaskas distrujañ Hitler e miz Gouere 1944. Eviti avat e voe bac'het e kamp Oranienburg, 'tal Berlin, betek fin ar brezel. Kontañ a ra din penaos e oa deuet d'en em staliañ e Bonn diouzhtu goude, lec'h ma chomas — dizimez — betek kaout he

leve ha dilojañ amañ. D'ur gêr-benn d'eben, kwa, emezi gant ur mousc'hoarzhig sec'h.

Gwir, soñj a deu din, a-raok ma vefe adunanet ar vro e veze gouarnet ar *Bundesrepublik* eus Bonn.

- Hag ho preur ?

- Markus. A, Markus...

Merkañ a ran pegen fromet eo dre ma gont istorioù o yaouankiz. Ar breur bras azeuliet, 5 bloaz koshoc'h egeti ; Markus, ken speredek, ken kalonek, ken dornet war ar yezhoù, dedennet abred-tre gant ar geltologiezh, ar brezhoneg dreist-holl (d'ur poent ma oa e genseurded kentoc'h troet war an iwerhoneg). E studi e Berlin a-raok dont da Vonn e 1939. A-raok ar brezel dija, abalamour ma oa ur mailh war ar yezhoù, e voe gopret gant an Abwehr ha kaset meur a wech da Vreizh da skoulmañ darempredoù gant tud an emsav sevenadurel ha broadelour.

Ne zeskan ket kalz a dra avat estreget ar pezh troet gant Esther diwar karned Markus. Nemet tresañ ur poltred finoc'h un disterañ deus ar paotr dre displegadennoù e c'hoar, poltred un den kizidik ganet en ur mare fall.

Dre al levrioù lennet ganin er mizioù tremenet e ouzon dre vras petra eo an Abwehr : servij titouriñ an arme alaman, enep-spierezh mar karit.

Pelloc'h avat n'ez a ket va ouiziegezh.

- E1942 e voe galvet da Roazhon da heul an Dr Weisgerber, keltologour brudet ha mignon d'ar re Breiz Atao, da sikour gant ar radio breizhat pe al labour *propaganda* dre vras.

- Daoust hag un... un nazi oa ho preur ?

Hegaset eo Margrit gant ar goulenn-mañ, anat.

- Tamm ebet, perak e soñj dit eo bet kaset va zud d'ar marv ? Hor familh a oa, penaos e lârfen-me, noblañsoù, a zisprize ar rejim nazi. Ni oa kentoc'h... euh... *Völkisch*, mirourien, aristokrated ma peus c'hoant. Va breur a soñje dezhañ e tlefe ar Germaned en em unaniñ gant ar Gelted, gwellañ pobl Europa hervezañ. Hag ar re wellañ en o zouez a oa ar Vretoned, emezañ. Tud eeun, diwidre ha kalet, eneoù barzhed anezhe, emeze, deus se 'm eus soñj. Pet gwech 'm eus bet klevet istorioù Breizh gantañ ! Deuet e oa da gomz ho yezh mat-tre, war am eus klevet.

- En Abwehr e veze kalzik a dud eus hon rummad-ni. Kalz tud hag a oa enebourien d'an nazied. Abaoe ar penn kentañ ez eus bet brezel diabarzh etre an Abwehr hag ar Gestapo, az eas war greñvaat a-hed an amzer vrezel. Evit Markus e oant holl loened gouez, torfedourien, evel an SSed.

Met petra oa deuet d'ober e Breizh-Izel, se a garfen gouzout.

- Re dost oa bet kavet d'ar metoù broadelo-sevenadurel, re laosk e zoare, ha kaset dre ur seurt pinijenn da genurzhañ ar stourm a-enep d'ar patrioted e deroù 44 'kostez Penn-ar-Bed. Klevet e vez atav an dud o komz eus « An Almanted », peotramant « An nazied ». N'eo ket ken simpl an traoù. Gouzout a rit, meur a strollad a oa en o zouez, en em gannañ a rae ar vistri kenetrezo. E 1944 e oa deuet ar Gestapo hag ar Sicherheitsdienst da c'houarn koulz lâret pep tra e-keit ma 'z ae galloud an Abwehr d'an traoñ. Evit Markus e oa pe mont war an talbenn rus pe sentiñ. Paourkaezh Markus, ne oa ket graet tamm ebet evit se.

Ma. Dav vo din studial an traoù-se a-dostoc'h, ha klevet tonioù all estreget danevell Frau Eichendorff.

- Aze en doa graet anaoudegezh gant ho eontr kozh Marsel. Soñj 'm eus bezañ gwelet e anv war ul lizher bennak.

- Ha gant va mamm-gozh !

- Ya, ar plac'h Soaz a venege ivez en e lizhiri diwezhañ, hag un tamm 'm eus klevet ivez digant ur c'hamarad dezhañ goude e varv e Brest : ur gwir istor a garantez eo bet homañ, me 'lavar deoc'h.

Na ja... pezh zo bet graet, n'eus ket tu da zizober, petra 'ri ?

Kontañ a ran dezhi ar pezh am eus desket gant an tad diwar-benn e vamm en amzer terrupl fin ar brezel, istor an emzivat brezel. Brastresañ a ran dezhi hini hon darempred brein.

Pa savan va fenn e welan he fas roufennet leun a zaeloù. Kregiñ a ran da ouelañ va-unan, beuzet gant an trajik m'eo bet planedenn an daou zen yaouank-se hag hini o diskennidi.

Kollet he stumm uhel gant Frau Eichendorff bremañ. Souezhet on gant nerzh korf ar vaouez kozh pa 'n em lak da stardañ ac'hanon etre he divrec'h treut. Chom a reomp mod-se ur pennad mat, dilavar.

- Ro din da chomlec'h e Berlin hag e Roazhon. Gervel a rin ac'hanout ma kavan traoù all, emezi. Pezh a rin eo treiñ lihiri Markus e galleg ha kas anezhe dit, ma fell dit kenderc'hel da bleustriñ war an istor-se. Ha deus en-dro pa gari, va faotr.

Kilañ ra un tammig ha sellet ouzhin :

Sie sind aber verliebt, junger Mann, nicht war ?²

² C'hwi zo e karantez, ma faotr yaouank, ket ?

Pennad 12

Antronoz d'an abardaez e kerzhomp, Anja ha me, dre ar straedoù skubet gant an avel sklas, betek ur savadur uhel nepell, bet un uzin klogorennoù gwechall ha troet en un doare kreizenn sevenadurel. Gwashaet kenañ eo buhez an dud en Alamagn, eme Anja, abaoe ar reformoù lañset gant ar « sosialisted » ha kempennet gant emglev ar re wenn-roz — *schwarz-rot*, du-ruz, 'vel vez lâret amañ — a zo bremañ e penn an traoù.

- Ya 'vat, ur bern tud amañ a vefe laouen da gaout ho RSA e-lec'h hon *Hartz IV*. Ha war washaat ez a bepred gant an enkadenn ekonomikel spontus a zo bremañ.

E porzh diabarzh an uzin gozh e kerzh strolladoù tud tro-dro da daniou bouetet gant paletennoù koad, muzik rock kreñv spontus o tont eus an estaj kentañ. Tud yaouank, lod gouez a-walc'h o emzalc'h, a soñjan, blev hir mesket gant klopennoù touzet, gwisket kalz anezho gant dilhad arme kozh.

War un doare leurenn en nec'h emañ ur strollad post-punk o trouzañ a vil vern dirak ur c'hant bennak a dud en ur sal vras-meurbet. Er foñs, ouzh ar c'hontouer, emañ un den bihan ha moan, war-dro 40 vloaz, barv berr lemm ken du hag e vlev hir.

- Sed amañ Georg, an hini 'n eus pellgomzet dec'h. Ma 'z eus unan a c'hello sikour ac'hanout eo hennezh.

Disklipañ a ra saozneg madik a-walc'h ar paotr. A-orin eus an RDA eo, emezañ, eus Chemnitz, a anver a-raok Karl-Marx-Stadt. En toull-bac'h e oa (tapet en Tchekoslovaki o klask tec'hout d'ar C'hornôg) pa oa bet pilet ar voger e 1989. Gouzout a ra mat-tre, hervez Anja, mont endro ar sistem komunour e reter ar vro, hini ar STASI peurgetket.

Ya, Minister ar *Staatssicherheit*, anvet Stasi, KGB an RDA. Ki-gard ar sistem. Amzer 'm boa bet da gelaouiñ un disterañ e Roazhon.

Goude hon tro e Lannhuel on taget gant ar memes goulenn : petra en deus gellet ober ar faskour yaouank breton e-pad tout an amzer e Bro-

Alamagn ? Ur vuhez dre guzh da gentañ, ha goude ? Perak lizhiri eus Leipzig ? Perak ne roe titour ebet d'e c'hoar diwar-benn e vicher ? Daoust hag-eñ ne vefe ket bet o labourat evit ar rejim-se, o spiañ evito a-hed bloavezhioù ar « brezel yen » ? Un ide foll matreze, met n'hellan ket en em zizober outi.

- Ober a rin pezh a c'hellan. A-benn daou pe dri devezh vo pellgomzet deoc'h.

Chom a reomp c'hoazh ur pennadig o vale dre an uzin gozh. Saliouù pleustriñ, diskouezadegoù, atelier embann, sal video... Daoust d'an diouer a arc'hant e teu tamm pe damm a-benn ar strollad, dre youl e izili, anarkourien anezhe pe gendirvi tost, da zerc'hel an taol.

Laouen on o vale en-dro war ar straedoù, kazell-ha-kazell gant va boudig Anja, mall ganin bezañ en-dro en neizh klet 'sames ganti.

Ne oa nemet gortoz disoc'hoù enklaskoù Georg diwar-benn al liamm posupl etre va eontr hag ar STASI. An den-se zo evel ur broc'h, eme Anja, ur wech krog en un dra, ne zihano ket.

An tri devezh da heul a voe an amzer eürusañ deus va buhez. Ar vaouez yaouank, dre ma oa dieub d'an ampoent, a gasas ac'hanon da bep lec'h er gêr vras, lec'hioù bet klevet ganin diwar o fenn : Kurfürstendamm, Gedächtniskirche, Unter den Linden, Tiergarten, Alexanderplatz... Enezenn ar mirdioù e pezh a oa kent Berlin reter, mirdi bihan ar Bauhaus, a chomis bamet dirazañ, hini an ekspresionisted, al levraoueg vras... Dre ar pezhioù bras beton az a d'ober milendall lec'h-kañv lazhadeg ar Yuzevien e chomjomp da vale daoust d'an avel yen, fromet ac'hanomp. Anja a gasas ac'hanon un nozvezh d'ar Philharmonie — un hunvre kozh din — da glevet ur sonadeg Chopin gant ur pianist eus Bro-Sina.

Tri devezh leun a blijadur, amzer da c'hwesha aergelc'h ar gêr vras a grogen d'en em santout mat enni, gant hec'h ec'honder, he yaouankiz, he doareoù dichipot. Ul lec'h iskis : savet a-nevez goude ar brezel ha karget a istor war ar memes tro. Ur gwir dudi, hag ar garantez o kreskiñ ennon evit ar fulenn profet din dre froudenn va flanedenn. Hag an nozvezhioù... Deskiñ a rez buan, he doa lâret din...

Esther a bellgomzas un nozvezh. Dre c'hoarzh sot Anja ouzh ar pellgomz e ouien e oant o komz diwar va fenn.

- Ata, Casanova... A, nag e karfen bezañ en da blas !... Daoust hag estreget mignoniezh oa bet etre an div-mañ gwechall e Roazhon ? Prestik goude e c'halvas an tad. Dre e don skañv e vezis ez ae gwelloc'h an traou gantañ :

- Neuze, mont a ra war-raok da enklaskoù ? Ha plijadur 'peus e Berlin ? Kontañ a ris dezhañ buan-ha-buan an darvoudoù diwezhañ. Hep menegiñ koll va fleurenn, memestra.

- Amañ n'eo ket fall ivez : kaset 'm eus va c'hozh psi da gac'hat, hag un dra all : chomet e oa tost tregont mil euro gant va mamm. An hanter az aio da sikour kempenn ti Keravel. Ya, divizet em eus mirout anezhañ 'benn ar fin ; an hanter all a vo evit da studi, 'benn bloaz, 'ken kaz p'ije c'hoant da vont da welet bro...

Ma. An hini kozh o sevel kein, war a seblant...

War ar marc'had e oa ur gerig war ar responder a-berzh Georg : kinnig a rae en em welet antronoz da ziv eur er Stasimuseum, e karter Lichtenberg, e gevred Berlin : kavet en doa un dra bennak !

Pennad 13

Dre ar yenijenn hag ar smog a c'holoe ar gêr vras e teuis a-benn da gavout hent ar mirdi an deiz war-lerc'h. Bamet ur wech all o welet pegen akomod ha dillo eo mont deus an eil lec'h d'egile gant an *U-Bahn* hag ar *Strassenbahn*.

Aze oa dija ar paotr Georg, trelatet evel ur skoliad yaouank :

- 'Maomp ket domino c'hoazh, met kavet e vo an den, emezañ en ur stardañ an dorn din. Deus da weladenniñ ar mirdi : talvezout a ra ar boan, me 'lâr dit.

Deskiñ a ris e reseve Georg un doare skoazell miziek a-berzh melestradur ar mirdi evit sevel enklaskoù ha sikour gant merañ an dosieroù.

- Ar chef bras 'n deus ket fellet dezhañ sikour met anavezout a ran tud, setu 'm eus gallet mont war-raok un tammig. Kontet vo dit damaik.

Ambrouget e vezan gantañ dre un aridennad salioù, 'lec'h ma veze graet o zorfedoù gant servijoù kuzh an RDA : burev ar chef bras, Erich Mielke, goude ur sal a ziskoueze an holl ardivinkoù teknikel implijet gant frioù furch ar Stasi : kameraioù bihan, mekanikoù foto, mikroioù, armoù... goude ur gellig... Na ped a dud zo tremenet dre honnezh, a soñjan.

- Goût a rez, ar Stasi en deus sellet a-dost ouzh buhez koulz lâret pep hini en Alamagn ar Reter. Hervez ar mod e vefe bet tost 100 000 den implijet ez-ofisiel ganto, hag un 200 000 all bennak evel « IM », *Inoffizielle*

Mitarbeiter, 'vel vez lâret, kenlabourerien ha ne oant ket war roll-baeañ ar Staatssicherheit. Pezh a ra kalz, kalz muioc'h evit Gestapo an Nazied ! Peadra da lakaat paradoz ar c'homunism da vont en-dro, kea. 17 million a dud er vro, hag ar stad a ouie betek liv o chaosedoù, eme Georg gant ur frapad c'hoarzin hag a dro buan en ur paz butuner. Georg e-unan oa bet kraouiet evit bloaz e toull-bac'h *Hohenschönhausen* evit bezañ klasket tec'hout diouzh ar vro. Dieubet e oa bet e 1989 gant ar wagenn stourm, ar *friedliche Revolution*, an dispac'h habask, en doa lakaet termen da 40 vloaz a waskerezh komunour e reter ar vro hep na vefe bet skuilhet berad gwad ebet. Chom a ran sebezet dirak ur sistem ken galloudus, a ouie en em silañ e-barzh buhez an holl dud, betek o empenn. Betek lakaat tud ar memes familh d'en em flatrañ. Soñj a deu din eus ar film « *Buhez ar re all* », en doa merket kement ma spered. Ur film dreist, eme Georg, nemet faltazi eo : arabat soñjal e vefe laosket un implijad eus ar Stasi d'ober e jeu e-unan hep ma vefe evezhiaet gant ur pemp pe c'hwec'h all. Hag ar re-mañ kontrollet d'o zro, moarvat.

- Met, goût a rez, an dud 'doa bet amzer da bleustriñ mat e-pad an daouzek vloaz a badas an Trede Reich, eme Georg en ur c'hoarzhin hag en ur hejañ e zivskoaz. Ha desket gante un tamm mat 'fed gwaskerezh digant ar Rused war ar marc'had. Petra 'ri, abaoe 1933 n'oa doa graet nemet sentiñ. En tu all d'un hanter-kantved yev, dav kompren se.

- Ma. N'eo ket amañ 'm eus kavet traoù war da eontr, digant tud mirdi Leipzig ne lâran ket. Lâret 'poa din e veze bet o chom eno setu 'm eus graet va zamm enklaskig, div pe deir bellgomzadenn du-se. Setu. Ur Gall oa bet implijet e bro Schwerin, en norzh, etre 53 ha 61 en un doare dizingal gant ar Stasi evit treiñ lizhiri o tont eus ar c'hornôg pe skrivet e galleg amañ, da selaou ar radioioù galleg ha d'ober ur rentañ-kont eus ar c'hazetennoù. Traoù all moarvat, met ret e vefe furchal pelloc'h. E 61 e oa bet lakaet war roll ar Stasi da vat ha kaset da Leipzig, betek ar bloavezh 1986. Kaset e voe goude da Verlin, ul lojeiz pourchaset dezhañ ganto. War e leve sañset. Nepell eus ti Anja aze, nemet en tu all d'ar voger, e karter Prenzlauer Berg.

- Ha bev eo atav ?

- N'ouzon ket. Pezh a ouzon eo n'emañ ket aze o chom ken. Dindan an anv Max Jekel e labourer evit ar Stasi. Lakaet 'm eus daou gamarad barrek war an urzhiaterezh da furchal, hag unan all a labour e servijoù sokial Berlin. Dizale hon do keloù digante, rez ket bil !

Plijout a ra din ar paotr Georg. Gouestlet en deus e vuhez da glask war-lerc'h ar wirionez diwar-benn ar rejim stalinian-se en deus breset

anezhañ, padal hep an disterañ c'hwervoni na fallagriez. Goude ur banne kafe gantañ e tistroan da Wedding davet va Anja. Klouaraet a-greiz-tout an amzer, pezh a zegouezh kalz gwelloc'h d'ar Breton ac'hanon.

- 'Benn arc'hoazh e raio glav, a huch porzhier kozh an ti en e alamaneg lec'hel.

Ober a ra jestroù hudur en ur ziskouez prenestr an trede estaj. Tres ha doare ur roñfl zo gantañ, Berlinad gwir ma 'z eo gant e c'henoù bras, ar *Berliner Schnauze*, 'deus lâret Anja din, met n'eo ket ur paotr fall.

Nebeut amzer war-lerc'h e klevan ar pellgomz o seniñ :

- Georg eo, eme Anja, deus buan !

- Kavet an den, va faotr ! Emañ o chom e Pankow, e norzh kêr, nepell ouzh ar vered yuzhev. 'Ti Anja e vin 'benn 20 munut. Bez prest !

Pennad 14

Noziñ a ra pa 'n em gavomp gant Golf kozh Georg dirak ur bungalow izel, war un hent-dall 'bord ur c'hoadig. Dizarempred al lec'h, war-bouez ur vaouez kozh o pourmen he c'hi.

Klañv bras emañ Max Jekel, war a glever. Div infirmierez a vez tro-dro dezhañ, a bep eil. Nac'h a ra gwelet den ebet.

Dres p'emaomp o kaozeal emañ ur vaouez yaouank o tont d'an ti.

Kerkent e teu maez un infirmierez all. Eskemm a reont un nebeud gerioù a-raok ma 'z afe kuit eben.

- Gwel' a ran, eme Georg goude bezañ sellet aketus a-gleiz hag a-zehoù : n'eo ket penn bras a-walc'h an den evit ma vefe evezhiaet noz-deiz, evel lod outo. Bez e c'helli dont en-dro warc'hoazh.

Gwelloc'h ganez nompas pellgomz en a-raok, gwelloc'h tapout anezhañ dre sourpren.

Antronoz vintin e kemeran an S-Bahn betek Pankow. Chom a ran ur pennadig da sellet ouzh dor an ti ha da brederiañ : petra emañ o vont da c'houlenn digant an den kozh-se ? Penaos e vin degemeret ? Daoust hag e talv ar boan, a-benn ar fin ? Ne vern, dav eo din ober un dra bennak. Pa ne vefe nemet evit an tad. Diskuliet e vo ar wirionez, mod pe vod.

Digeriñ a ran ar gael ha mont dre al liorzbig betek an ti. Un dorn vras e-giz morzhol-dor. Teir gwech e skoan gantañ. Trouz kammedoù en ti. Ur vouezh rok :

Was wollen Sie ?

Ich möchte mit Herrn Jekel sprechen bitte.

Und wer sind Sie ?

Erwan Jezekel. Sein Neffe aus der Bretagne.

Warten Sie.³

Chuchumuchu en ti.

Herr Jekel ist schwer krank. Will keiner sehen.⁴

Petra ober ? Dav din ijinañ un dra bennak ma ne fell ket din chom gant va fri war ar gloued.

Dastum a ran va bruzhunoù alamaneg :

- Bez 'm eus keloù da reiñ dezhañ diwar-benn herezh e c'hoar nevez marvet, laoskit ac'hanon da gelaouiñ anezhañ da nebeutañ. Ul lizher am eus evitañ.

- Mat, roit din al lizher, emezi en ur zamzigoriñ an nor.

Lakaat a ran an troad a-raok ma c'hellfe serriñ an nor ha bountañ anezhi a-gostez.

Herr Jekel, Herr Jekel ! a huch ar vaouez.

D'an daoulamm ez an betek penn an trepas. Dre an nor digor e welan un den kozh astennet war ur gwele ospital uhel, tuellennoù a bep seurt o fiskenn deus an nec'h.

- *Alles in Ordnung, Monika. Lassen Sie uns in Ruhe.⁵*

Mouezh gwan ha raouliet un den war e dalaroù...

- Deus tre neuze, peogwir out deuet betek amañ ! Te eo Erwan neuze. Deus tostoc'h un tamm.

Treut-ki eo an den, divjod kleuz loued, penn disto. N'eus ennañ netra bev nemet e zaoulagad du paret warnon, o sellet pizh ouzhin deus an nec'h betek an traoñ. C'hwezh put al louzoù, ar c'hwezenn hag ar c'hleñved a soub ar gambr.

- Tenn a-walc'h a rez d'az tad-kozh Markus. Nemed ar blev hag an daoulagad du a zle dont eus tu ar Jezekeled. Neuze, petra out deuet d'ober amañ, emezañ, sec'h e vouezh.

³ Petra zo ?

C'hoant 'm eus komz gant an ao. Jekel, mar plij.

Ha piv oc'h c'hwi ?

E.J. E niz eus Breizh.

Gortozit.

⁴ An ao. Jekel a zo klañv bras. N'eus ket c'hoant da welet den.

⁵ Mat eo, Monika. Laoskit ac'hanomp e peoc'h.

Chom a ran dilavar dirak an den-se hag e zoareoù ozhac'h daoust d'ar vuhez o tec'hout dioutañ.

- Klevet 'm eus anv eus marv da vamm-gozh. Paourkaezh plac'h. Ma. N'hellan ket dont war va c'hiz, siwazh. Del, tremen din ar werenn-se. Poent din kemer va louzoù en-dro.

Ur c'hlik war ur bouton hag e sav kein e wele. Merkañ a ran an eskern dindan e groc'hen loued saotret gant brizhoù du, gwaziennoù glas e zivrec'h, an den o flodiñ en e bijama gwer. Truez outañ ?

Dirazout emañ an den a zo kaoz eus reuzeudigezh buhez da vamm-gozh ha d'az tad, a soñjez. Hep komz eus da gudennoù personel dit. Unan aet a-du gant torfedourien Hitler, gant muntrerien ar patrioted hag ar Yuzevien. Dres p'emaout o paouez paseal dre ar vered Yuzev nepell ac'hann, ha dre an *Holocaust-Mahnmal* an deiz all.

Sellet a ran adarre ouzh ar c'horf treut — damheñvel d'ar re chomet bev goude Dachau pe Auschwitz pe Bergen-Belsen, pa soñjer. Ur barrad kasoni a zeu ennon. Lorgnez ac'hanout, a soñjan. Muntrer. Kollabo brein. Ma. Dav din deskiñ digant an den. Evit se am eus graet ar veaj. Dav din moustrañ war va santimantoù.

- Azez neuze, emezañ, gantañ mouezh un den bet galloud war ar re all.

- Chomet eo ar vamm-gozh hep keloù ebet diganeoc'h e-pad tost 40 vloaz. Perak 'ta ?

Sankañ a ra e sell du warnon, un tamm minc'hoarzh e korn e vuzelloù tanav :

- Perak, a gav dit ? emezañ gant ur c'hoarzhadenn vresk ; Peogwir n'em boa ket urzh da reiñ keleier da zen diwar va fenn, setu tout.

- Urzh a-berzh piv ? Ar STASI moarvat, a darzhan, ruz va fas.

Chom a ra ur pennadig da sellet a-us va fenn, en ec'honder.

- Ar Stasi, penaos out deuet da soñjal 'barzh se ? N'out ket ken sot ha ma soñjen, 'benn ar fin.

Evañ a ra ur bannig dour ha flourañ e glopenn moal :

- Goût a rez, pa oan en em gavet e Bro-Alamagn er goañv 44-45 'm boa komprenet buan e ranken bezañ didruez ma felle din saveteiñ va c'hroc'hen. En ur stad truezus e oa ar vro. E Köln, pa oamp en em gavet diouzh an noz, e oa bet distrujet tost penn-da-benn ar gêr gant bombezennoù an Amerikaned. Kavout un tamm bara diazez oa un dra gaer dija. Unan ac'hanomp, Rivoalen eus Plourin, a voe lazhet un nozvezh abalamour d'ur voestig sardin. Gwel' a rez. Prestik goude e varvas Kivijer gant an typhus. Ne chome nemet Menez ha me. Ne gouste ket gwall ger buhez Mab-den d'an ampoent. Me oa chomet yac'h a-walc'h, a-drugarez d'un toullad bravigoù laeret ganin hag

eskemmet evit laezh pe vara. Ma. Un deiz ma oa aet Menez diouzh e du e loc'his etrezek an hanternoz. Markus en doa roet din chomlec'h e familh e Norzh ar vro, e Mecklemburg. Teir sizhun war an hent, e dañjer va buhez atav, hag en em gavis marnaoniet dirak kenkiz an Eichendorffed, e-kichen kêr Schwerin, goude bezañ tremenet dre Verlin, ha ne oa nemet rivinoù anezhi.

Pezh ne ouien ket e oa bet lazhet e dud goude an taol c'hwitet enep Hitler. Ne chome aze nemet e dud-kozh, n'o doa ket fellet dezho tec'hout dirak ar Rusianed a oa o tostaat bemdez, hag un nebeud devezhourien. E c'hoar Margrit oa bet kaset da gamp-bac'h Oranienburg-Sachsenhausen.

Kuzhet e voen e-pad tri miz en ul loch kozh er c'hoadoù a-dreñv ar maner, amzer din da adkavout va yec'hed. Dre chañs e teuas a-benn an tad-kozh da lakaat ober paperioù faos din. Ha setu perak e teuis da vezañ Max Jekel. Ha da chom bev.

Ur wech aet ar Rusianed – aze vefe peadra da gontañ ivez — e voe lakaet ar feurm vras dindan ar sistem kolkhoz. Gras d'am faperoù ha d'ar fed e ouien ober mat war-dro ar c'hezeg e chomis da labourat eno. Dija gant Markus e oan krog da zeskiñ alamaneg e Breizh. Dre ma oan ket re sot moarvat e teuis a-benn da gomz mat a-walc'h ar yezh dindan nebeut amzer.

An amzer a reas he zro. Va amzer deskard e Lannhuel a servijas din pa voen lakaet d'ober war-dro produksion kig an domani, a voe troet en ur c'hooperativ bras e-kreiz ar bloavezhioù 50 : dibab al loened, lazhañ ha didroc'hañ anezho.

Kammañ a ra e fas. Poaniañ a ra, anat.

- Va bouzelloù oc'h ober o fenn sot adarre, emezañ.

Goude ma oa bet savet ar voger e Berlin e teuas sklaer d'an dud e oant kraouiet aze da vat. 'Peus ken met soñjal : dindan 10 vloaz ez eas kuit ouzhpenn tri milion a dud etrezek ar c'hornôg. Setu e voe savet « moger ar vezh » e 1961. Dre ma gendalc'he an dud da achap e astenne ar Stasi e zalc'h war an dud : heuliañ anezhe, selaou anezhe dre ar pellgomz, toullbac'hañ anezhe dindan an disterañ abeg.

Pennad 15

Ur wech, a-raok amzer ar voger, e oa deuet Müller, chef ar Stasi e Schwerin, da welet ac'hanon :

- Genosse⁶ Jekel, pe Jezekel marteze ?

Lakaat a reas sklaer e ouie pep tra diwar va fenn. Un dra en doa da ginnig din : mont da labourat ganto. En dañjer e oa ar Republik hag ar sistem sokialour... Enebourien diavaez ha re diabarzh... Fin, ezhomm o doa frioù-furch.

Ne oan ket maleürus eno : ul labour 'm boa, ha ne zisplije ket din, un tamm lojeiz er marchosi, merc'hed oa ingal war ar feurm vras... Pezh a lâris da Müller.

- O, arabat fiñval ac'hann, emezañ, aze 'maout mat evit poent, ne vo ket debret tout da amzer gant se. Hag un tamm arc'hant zo da heul...

Petra ri, pe sentiñ outo oa d'ober pe bezañ kaset da gannati Bro-C'hall e Berlin, ha ne vefe ket pell oc'h ober va stal din abalamour d'am istor kollabo.

Setu goude daou viz staj e Berlin e voen lakaet da dreiñ lizhiri « douetus » ha da zastum titouroù war ar re o deveze darempred gant bed ar c'hornôg. Gallegerien anezhe... Nebeud amzer war-lerc'h e voen galvet da atersiñ tud gwech an amzer.

Da Stasi Leipzig e voen kaset ez-ofisiel ur pennad mat goude, ha karget da selaou an holl bellgomzadennoù e galleg deus an RDA pe o tont alese, da virout dosieroù war dud diskred warno pe da sikour gant an atersadennoù.

- War an dachenn-se 'm boa dija skiant-prenet, goût a rez, emezañ gant ur c'hoarzhadennig.

Ya, goude e labour gant Kommando Landerne hag all, a soñjan, heuget.

- Abaoe 86, dre ma oa paouezet ar Stasi da c'hoprañ siviled, ha dre ma oan o tostaat deus oad ar retred, e voen kaset gante da Verlin, ha goude en ti bihan-mañ pa voe diskaret an RDA. Ar Stasi a ouie ober war-dro e implijidi, goût a rez. Kaset veze din labour ur wech dre vare gante, peadra da baeañ ar Gouel Mikael. Abaoe e vevan diwar pañsion Max Jekel, pezh n'eo ket kalz, ha war an arc'hant lakaet a-gostez ganin e amzer Leipzig. Estreget ar pae veze gounezet aze...

Kozh machin brein, a soñjan.

- Ha gant an asurañs mat am boa ne goust netra din an div a deu d'ober war va zro. Ar stad alaman o paeañ retredoù an torfedourien, iskis, ket ?

⁶ Kamalad.

Dres d'an ampoent e teu ar vaouez er c'hambri :

- *Brauchen Sie 'was, Herr Jekel ?*⁷

- Nann, kit da dapout ho lein bremañ m'ho peus c'hoant. Va niz amañ a zalc'ho kompagnunezh din. Kemerit arc'hant amañ ha deuit en-dro gant ar *Spiegel* diwezhañ. Ur pennad 'zo war ar Stasi, a c'hellfe dedennañ ar paotr yaouank-mañ.

Ur bannig dour all, un tamm kempenn d'e c'houbenner gant ar vaouez, hag e chomomp ni hon-daou e toufor hag e flaer ar gambr.

- Ha n'oc'h ket bet nec'het o tremen e servij ar re ruz, c'hwi a oa kentoc'h unan deus an tu dehoù pellañ, ma ne fazian ket ?

- Goût a rez, en amzerioù-se...

Ya, gwel' a ran dija ar pezh emañ o vont da gontañ din : mareoù disheñvel, ma oa aes a-walc'h mont war an eil tu pe war egile... « *N'eo ket brav dibab en noz / Ar pezh zo gwir, ar pezh zo faos* », evel m'oa lennet ur wech en ur barzhoneg bennak.

- Nann, aotroù Jezekel, pe Herr Jekel, a lâran dezhañ en ur sevel, glavour o tont e korn va muzelloù, sebezet ma-unan pegen uhel ha skiltr eo va mouezh.

- Goustadik, va faotr.

- Goustadik petra ? Lârit din ar pezh ho peus graet e-pad ar brezel, ha diouzhtu, emezon en ur dostaat outañ.

Gourdrouzus a-walc'h e tlean bezañ, kar skignal a ra, reutaat a ra war e wele...

- Gortoz, c'han da lâret dit. E-keit ma oan oc'h ingalañ levrioù dre ar vro 'm boa bet amzer da gompren penaos ez ae en-dro ar jeu ha da gejañ gant tu eus ar PNB hag ar Bagadoù Stourm. « Otonomisted », 'vel veze lâret neuze. Ma oa ur chañs da sevel em buhez e oa ret din mont deus o c'hostez. Hini an alouberien. Kousto pe gousto. Setu pa oa bet kinniget din gant ar Marc'heger kemer perzh e devezhioù embregerezh ha propaganda gante 'm boa asantet mont. Goude voe goulennet traoù... euh... direishoc'h gante.

- Ya, evel lazhañ ar vreudeur ar Go e Sant Herbot, da skouer !

Sellet a ra ouzhin gant un huanadenn. Faezh mesket gant goap ha c'hwervoni en e don :

- C'han da lâret dit un dra : se oa ar wech kentañ din da lazhañ un den. Goude-se e ouien ne oa mont en-dro ebet war va c'hiz : ar groaz-se 'm befe da zougen da viken. Ar wech kentañ an hini eo a goust. Goude-se 'm eus bet tro da lazhañ, pe da lakaat lazhañ meur a wech. Ne rae netra din ken. Nebeut amzer war-lerc'h e voen kaset da Landerne. Klevet 'peus anv deus « Kommando Landerne » matreze.

⁷ Ezhomm ho 'p eus un dra bennak, ao. Jekel ?

Ya, ar C'hommando Landerne-se, ken fallvrudet...

- Perak 'ta mont gante ?

- Perak ? 'Vel 'm eus lâret dit, ne oa ket da zont en-dro. Hag ouzhpenn-se e vezemp paeet, ha paeet mat, gant ar Boched. Dindan urzhioù ar *Feldwebel* Herbert Schaad e oamp, Marc'heger e penn hon strollad. Mont dre guzh d'en em silañ e-touesk ar batrioted ha dic'hastañ anezhe goude gant sikour ar Gestapo. Gwech e vezent aterset ganto, gwech all ganeomp... pe an daou. Ya, n'eus ket da vezañ fier deus se. Met paotred an tu all ne oant ket aeled kennebeut, me lâr dit. Peus ken met gwelet pezh a zo degouezhet d'az mamm-gozh.

- Den fallakr, lorgnez : abalamour deoc'h dres eo bet c'hoarvezet an dra-se d'ho c'hoar Soaz ! Ha d'he mab !

Huanadiñ a ra an den kozh, hegaset moarvat gant kredusted hag ideoù romantek un denik a driwec'h bloaz, un tamm kozh brammer anezhañ, e-kichen unan bet treuzet gantañ lod eus darvoudoù krishañ an XXvet kantved.

Sevel a ra e zornig ha bukañ e viz-yod warnon. Hejañ a ra e zivskoaz :

- Hmm. Goude-se, goût 'walc'h a rez, labourat evit ar Rused pe ar Stasi pe evit ar CIA, peotramant Mossad an Israeliz, ingal oa din ! Flatret em bije va mamm zoken ! Ha forzh penaos eo ken sot an dud dre ar bed a-bezh. N'am eus nemet dismegañs ha kasoni evito ! N'eus nemet ar re greñv a deu a-benn d'ober o zoull er vuhez !

Trelatet tout an den. Kregiñ a ra da basaat. Berr e alan, ken breskennet all, ez a pelloc'h gant e gunujadenn :

- Gisti tout ! Lastez ! Bez kiger kentoc'h eget oan ! Ya, ma vefe chomet an Adolf mestr war an dachenn !

Tapout a ran krog en e veil-dorn :

- Mab gast faskour brein ac'hanoc'h ! Diaoul ! Fallakr : pet a dud 'peus lakaet kraouiañ, boureviañ pe lazhañ e-giz-se, e Breizh pe er vro-mañ ? Hejañ anezhañ taer a ran 'keit ma huchan kement-se dezhañ.

Dialanaet eo Marsel. Astenn a ra e zorn davedon, evel evit goulenn truez ouzhin.

- Ra vefec'h skubet diwar an douar ! Sell pezh emañ o vont d'ober : c'han da dennañ an tammoù tuellennoù-mañ, ho linennoù-buhez.

'Benn dek munut ne vo ket ken ac'hanoc'h. Truez ebet evit ar vuntrerien eus ho seurt !

Kemer a ran peg en duellenn.

- Nann ! Nann ! Gortoz ! Arabat ober se ! Me roio dit pezh a garez, sell, arc'hant zo er c'houfr e foñs an armel.

C'hoarzh un den foll a zo ganin. Ya, distrujañ anezhañ diouzhtu, an hini en deus rivinet buhez va zad ha va mamm-gozh ! Ha mat pell 'zo !

Un trouz iskis a glevan hag ur c'hwezh vreïn a vez klevet : kac'het en deus ar c'hozhiad en e wele !

Lenn a ran ur spont divent en e zaoulagad hanter serret. Dilavar eo bremañ. Ur samm pilhoù, a soñjan. Ur paourkaezh treu. Soñjal a ran er patrioted bet merzheriet gantañ, er re rediet da chom digousk hag aterset gantañ nozvezhiad goude nozvezhiad e kavioù Landerne ha goude er *Runden Ecke* Leipzig, lec'h-c'hoariva torfedoù an diktatouriezh komunour. Bremañ avat eo cheñchet penn d'ar vazh. Klask a ra tapout krog en va zorn pa 'z an da zisac'hañ an duellenn. Re wan eo avat, hag e laosk e zorn da gouezhañ. Gouzout a ra emañ deuet e eur diwezhañ.

C'hwezh zo o ruilhañ war va fas, lammat a ra va c'halon. Petra ober ? Dont da vezañ ur muntret d'am zro ? Daoust forzh pegen reizh e vefe e-keñver ar pezh en deus graet ? Ur galloud dreistordinal zo ganin : reiñ pe tennañ ar vuhez digant un den.

- Nann, emezon. Ne dalvez ket ar boan. Ez an da laosk ac'hanoc'h da genderc'hel ur pennadig gant ho puhez reuzeudik. Ha da chom da brederiañ war an holl dorfedoù graet ganeoc'h, e-pad ar sizunvezhioù pe ar mizioù a chom deoc'h da vevañ c'hoazh.

Ha me treiñ va c'hein dezhañ ha mont 'maez d'an daoulamm, darbet din pilañ an infirmierez a oa oc'h erruout. Redek a ran ar buanañ ma c'hellan betek an arsav S-Bahn, pell ouzh ar c'hozhiad fallakr hag e c'hwezh flaer.

Pennad 16

Emaomp e kegin Anja oc'h evañ ur banne 'sames gant Georg. Kontet 'm eus dezhe dre ar munud va abadenn 'ti paotr ar Stasi.

- Mat 'peus graet, eme Anja. A-benn nebeut e varvo forzh penaos.

Mod all e vefe bet gwad war da zaouarn, 'pije douget pouez an torfed-se a-hed da vuhez. Graet 'peus ar pezh oa dleet. Kavet 'peus ar pezh e oas deuet da glask. Bremañ e ouzez da istor. Pe un tamm deus ar wirionez, da vihanañ.

Flourañ a ra va dorn. Skuilhañ a ra Georg ur banne bier deomp :

- Hag ar paotr Marsel Jekel, krog on da sevel un doser diwar e benn, emezañ, e-kreiz e jeu. Diskenn a ran da Leipzig 'benn fin ar miz. Ur pennad vo skrivet diwar e benn e kelaouenn ar gevredigezh. Kaset e vo keloù dit ingal.

Un devezh a chom din c'hoazh a-raok adkemer an tren-noz etrezek ar c'huzh-heol. Prenet en deus Anja bilhedoù evit emberr er Philharmonie. *Goldberg Variationen*. Bach. Mestr e-touez ar vistri evidomp-ni hon-daou.

An devezh war-lerc'h e chomomp e lojeiz c'hwek Anja hep lakaat hon fri er-maez a-raok dezhi kas ac'hanon d'ar gar.

N'eus ket bet touet karantez peurbadel etrezomp met Anja a deuio da Vreizh da boent Pask. C'hoant zo ganti da zizoleiñ ar Menez Are he deus klevet kement diwar e benn, emezi. Degouezh a ra dreist din ar program-se. Ma-unan ganti e Keravel...

Pellgomzet he doa an Itron Eichendorff dec'h evit lavar din he doa troet lizhiri he breur ha kaset anezhe kerkent dre ar post da Roazhon. Kinnig a ra din ouzhpenn ar studio bihan e traoñ he zi ma fellfe din dont da Verlin d'ober un tamm tro. Ha da chom pelloc'h ma karfen, piv 'oar, nemet ar mizoù din da baeañ.

Amzer hon eus bet da gontañ kaoz gant Anja. Bremañ e ouzon da vat petra a fellfe din ober 'benn bloaz : studial an istor. Klask kompren ar pezh a ra d'an dud ar pezh emaint. Furchal, lakaat pennek ar wirionez da zont war-wel, evel ma ra tud evel Georg hag Anja. Goude an eskemmoù-se em eus divizet en em enskrivañ er Freie Universität Berlin ar bloavezh a zeu (bravañ digarez da zic'hastiñ a-benn kaout va bachelouriezh a-benn un nebeud mizioù). C'hwec'h miz leun amzer war an alamaneg da stagañ ganti. Amañ, er gêr vras on deuet d'en em dommañ kalz outi e-pad an devezhioù tremenet : ec'honder, birvilh ha liesseurted. Hep disoñjal ar muzik klasel ken karet. Nag an Anja, anat.

Mont a ra an tren goustad dre blaennoù an norzh, dreist ar stêr Elbe, en tu all da Magdeburg.

Ma. Keloù mat tout, a soñjan, hanter gousket dre ma tremen an tren dre kêrioù stank ar Ruhr gant o siminalioù uzin uhel. Un droiad frouezhus eo bet va hini. Labour vat 'm eus graet, a c'hellan kaout loc'h enni. Un den nevez o tont en-dro d'e vro. Mall zo ganin kontañ kement-se d'an tad ha d'am mignonez Esther.

Ha da stagañ da vat gant ar vuhez nevez leun a spi hag en em astenn dirazon.

Lusket gant trouz ingal rodoù an tren war an hent houarn en em roan da gousket dres pa erruomp e porzh-houarn Köln.

